

อารยธรรมวิถี 4 ตระกูล: แนวคิดและ
กระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

สามารถ ขุนรัตน์

และคณะ

"ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดี ให้ยึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชนโดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณชนอบรมครัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรม ปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ก็เลศตันทาลิ่งแวดล้อม ทำให้พวกเขาหลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ นานาไปตามอารมณ์อันรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จงพยายามสั่งสอนอบรมครัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมะความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเถิด"

ครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

คำนำ

“อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน” เป็นอีกหนึ่งผลงานวิจัยที่ได้รับคัดเลือกในรางวัลงานวิจัยดีเด่นประจำปี 2564 ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ทรงคุณค่าและเชิดชูเกียรติประวัติของครุบาในจังหวัดลำพูนทั้ง 4 รูป ได้แก่ ครุบาศรีวิชัย สิริวิชัย แห่งวัดบ้านปาง ครุบาอภิชัยชาวปี แห่งวัดพระพุทธบาทผาหนาม ครุบาชัยยะวงศาพัฒนา แห่งวัดพระพุทธบาทห้วยต้มและครุบาพรหมจักร แห่งวัดพระพุทธบาทตากผ้า ทั้ง 4 รูปเป็นพระสงฆ์ที่ถือกำเนิดในจังหวัดลำพูนและสร้างชื่อเสียงกับจังหวัดไปพร้อมกับอารยธรรมคำสอนมากมาย นับเป็นพื้นที่แห่งบุญเขตสถานที่มิมีวันจางหายไป

หลักคำสอนและการปฏิบัติของครุบาทั้งหลายได้ยึดแนวทางคำสอนของสัมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักการใหญ่น้อมนำไปสู่ภาคการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามแนววิถีทางที่ถูกต้องจนสร้างกระแสแห่งธรรมไปสู่ประชาชนด้วยผลงานเชิงประจักษ์แก่คำว่า พระสังฆรัตนะในบวรพระพุทธศาสนา เพราะท่านเหล่านั้นได้สร้างที่เรียกว่า “อารยธรรม” ผั่งไว้ในแผ่นดินแห่งหริภุญชัยนครมาอย่างยาวนานจนประชาชนในจังหวัดลำพูนยังคงน้อมใจรับคำสอนไปสู่การปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดสืบมาจนจวบปัจจุบัน

คณะผู้วิจัย

มกราคม 2564

คำนำ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญแผนภาพ	ง
บทนำ	1
วัตถุประสงค์ศึกษา	5
ระเบียบวิธีวิทยา	5
อารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคม	6
ประวัตินครทริภุญชัย	6
ประวัติ แนวคิด หลักปฏิบัติ และคำสอนครูบาในจังหวัดลำพูน	8
กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถี	16
การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์	23
การบูรณาการหลักอารยธรรมเพื่อการเรียนการสอนในสถานศึกษา	39
องค์ความรู้จากการวิจัย	42
บทสรุปและข้อเสนอแนะ	48
บรรณานุกรม	50

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	รายการ	หน้า
แผนภาพที่ 1	แสดงแนวคิด วิธีการปฏิบัติและคุณค่าการพัฒนาดตนเอง	24
แผนภาพที่ 2	แสดงการพัฒนาศักยภาพของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูน ตามวิถีครูบา	25
แผนภาพที่ 3	แสดงอารยธรรมทางแนวคิด วิธีการและคุณค่าของครู บาอภิชัยชาวปี	26
แผนภาพที่ 4	แสดงภาพเปรียบเทียบอารยธรรมระหว่างครูชาวปีกับ ครูบาพรหมมา	27
แผนภาพที่ 5	แสดงภาพการนำเสนออารยธรรมวิถีครูบาของนิสิต คณะมนุษยศาสตร์ภาควิชาภาษาอังกฤษ	28
แผนภาพที่ 6	แสดงภาพการเปรียบเทียบอารยธรรมของ 4 ครูบาใน จังหวัดลำพูน	29
แผนภาพที่ 7	แสดงภาพการสนทนาคณะหลานของครูบาศรีวิชัย แห่ง วัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน	31
แผนภาพที่ 8	แสดงภาพหมู่ของคณะผู้วิจัยและนิสิตลงพื้นที่เก็บ รวบรวมข้อมูลการวิจัย ณ วัดบ้านปาง อ.ลี้ จังหวัด ลำพูน	31
แผนภาพที่ 9	แสดงภาพหมู่ของคณะผู้วิจัยและนิสิตลงพื้นที่เก็บ รวบรวมข้อมูลการวิจัย ณ วัดชัยวงค์พัฒนา อ.ลี้ จังหวัด ลำพูน	34
แผนภาพที่ 10	แสดงแผนภาพการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ณ วัดชัยวงษา อ.ลี้ จังหวัดลำพูน	35
แผนภาพที่ 11	แสดงแผนภาพการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ณ พระพุทธ บาทตากผ้า อ.ป่าซาง จังหวัดลำพูน	36
แผนภาพที่ 12	แสดงภาพการสังเคราะห์คุณค่าตามหลักอารยธรรมวิถีสี่	38

แผนภาพที่	รายการ	หน้า
	ครูบางในจังหวัดลำพูน	
แผนภาพที่ 13	แสดงภาพการบูรณาการหลักอารยธรรมเพื่อการเรียนการสอนในสถานศึกษาในจังหวัดลำพูน	42
แผนภาพที่ 14	แสดงองค์ความรู้ใหม่เรื่องอารยธรรมวิถี 4 ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน	47

บทนำ

อารยธรรมวิถี เป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นอารยทางธรรมและวิถีแห่งการปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนา โดยศัพท์แล้ว อารยธรรม หมายถึง ความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า1409) ธรรมอันดีงาม(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551,หน้า 547)อารยธรรมในทางโลกเป็นอารยธรรมที่ได้รับการสั่งสมมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นพัฒนาการทางสังคมที่มีอิทธิพลทั้งประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต วิถีสังคม ส่วนอารยธรรมในทางธรรมนั้นเป็นอารยธรรมที่เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติที่สืบต่อกันมา อารยธรรมวิถีจึงเป็นรูปแบบหรือแนวทางในการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและการสังคมนาสงเคราะห์ต่างๆ ควบคู่กันไป ซึ่งส่วนใหญ่พระสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติในรูปแบบลักษณะนี้จะถูกนิยามว่า “ครุบา” หมายถึงคำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือซึ่งมักจะมีอายุ 50 ปีขึ้นไป(ราชบัณฑิตยสถาน,2554,หน้า 235) ตำแหน่งครุบาเป็นชื่อปรากฏในทำเนียบของอาณาจักรล้านนาโบราณ เริ่มตั้งแต่ สาธุ สิทธิ ครุบาสวามี สมเด็จ และ อาชญาธรรม ครุบานิยมเรียกพระเถระที่เคร่งศีลเคร่งธรรมและมีอายุพรรษา บางครั้งเรียกพระภิกษุหนุ่มที่ประชาชนนับถือว่า ครุบา ก็มีแล้วแต่ความนิยมของสาธุชน(ภิกษุอาพันธ์ พุทธธัมโม,2554, หน้า ข)ดังนั้น ครุบา จึงเป็นคำยกย่องอย่างสูงสุด ด้วยความเคารพนับถือที่ประชาชนมอบให้หรือใช้เรียกพระภิกษุสงฆ์เถระผู้ทรงคุณ ทรงพระไตรปิฎกเชี่ยวชาญทั้งในด้านคันถุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีสีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอน ปลูกบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันตำแหน่งดังกล่าวยังคงมีการใช้อยู่

โดยทั่วไป เช่น ครุบาวงศ์ วัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน ครุบาดวงดี วัดท่าจำปี อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ครุบาคำปาน วัดหัวขัว ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน เป็นต้น และ นอกจากนี้ ความเป็นครุบาจะได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนทั่วไปและยึดถือคำสั่งสอนจนนำไปสู่การประพฤติการปฏิบัติตามคำสั่งสอนเหล่านั้น เช่น การรักษาศีลห้าของชุมชนห้วยตันซึ่งเป็นชนเผ่าชาวกะเหรี่ยงที่ยังคงปฏิบัติตามคำสั่งสอนของครุบาช่วงศตวรรษที่ผ่านมาอย่างเหนียวแน่นไม่เสื่อมคลาย หรือครุบาศรีวิชัยที่สร้างนวัตกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกกิจกรรมทางสังคมได้อย่างมากมาย เป็นต้น ซึ่งการทำงานด้านการเผยแผ่ของพระสงฆ์หรือครุบาอันเป็นสถานะทางสัญลักษณ์แห่งความเคารพและปฏิบัติตามคำสั่งสอนจึงกลายเป็นอารยธรรมที่ควรให้ความสำคัญและสร้างความตระหนักแก่อนุชนรุ่นหลัง

ครุบาได้รับการยกย่องในฐานะ พระสงฆ์ เป็นหมู่สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถือวัตรปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้พระสงฆ์ จัดเป็นหนึ่งในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ในพระรัตนตรัย หมายถึงเฉพาะพระอริยสงฆ์(ราชบัณฑิตยสถาน,2558,หน้า496)พระสงฆ์คือผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก่อนแล้วจึงสอนให้ผู้อื่นประพฤติดีประพฤติชอบตามอย่างบ้าง จัดเป็นบุคคลที่ควรบูชาของพุทธศาสนิกชน(พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, 2558, หน้า 28) พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ พระอริยสงฆ์ และพระสมมติสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นสมมติสงฆ์ คือพระสงฆ์โดยทั่วไป พระสงฆ์มีหน้าที่สำคัญในการเป็นกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ขจรขยายไปในสารทิศต่างๆ การเผยแผ่ถือได้ว่าเป็นกิจหนึ่งที่พระสงฆ์จักต้องปฏิบัติ อันถือได้ว่าเป็นการสงเคราะห์หนึ่งเช่นกัน การสงเคราะห์ของพระสงฆ์สามารถทำ

ได้หลากหลายช่องทาง ทั้งการเผยแพร่ธรรมะ การช่วยเหลือสังคม การสงเคราะห์ผู้อื่น เป็นต้น อันเป็นต้นกำเนิดแนวคิดการพัฒนาสังคมยุคใหม่ เพราะฉะนั้นบทบาทในการพัฒนาสังคมจึงเป็นบทบาทสำคัญของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และแม้กระทั่งพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนา ซึ่งได้แก่ครูบา ที่ถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญหนึ่งในการพัฒนาสังคมซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อหลายสิบปีที่แล้ว แต่ยังไม่มีการรู้ว่านั้นเป็นกระบวนการในการพัฒนาสังคม ซึ่งกระบวนการพัฒนาสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนที่เป็นพื้นที่ของกำเนิดสี่ครูบา ได้นำอารยธรรมวิถีของครูบาดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ผ่านกลไก โครงการ กิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่เป็นการสร้างประโยชน์ร่วมให้กับชุมชนสังคมในพื้นที่จังหวัดลำพูน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนที่ได้นำเอาหลักอารยธรรมวิถีของครูบาศรีวิชัยมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมผ่านโครงการ “วิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านในการร่วมลงมือลงแรงเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนหรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจ ซึ่งมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเพื่อให้กระบวนการดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งบทบาทในการพัฒนาสังคมภายใต้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในปัจจุบันนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับได้ว่ามีบทบาทสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน ด้วยความที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด กอปรกับหากมีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นเครื่องมือในกระบวนการพัฒนาชุมชนด้วยแล้วนั้น ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนได้

เพราะฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเอง เสริมคุณค่าตนเองอยู่เสมอเพื่อเป็นแบบอย่าง

ในด้านการเผยแพร่คำสอนของพระพุทธองค์ที่ตรัสไว้ในสมัยพุทธกาล เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในด้านการเผยแพร่คำสอนถึงพุทธศาสนิกชนให้เกิดผลได้อย่างแท้จริงในจังหวัด

ลำพูนมีพระอริยสงฆ์อยู่มากมายที่มีบทบาทด้านการเผยแผ่ และมีจริยาวัตรที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวพุทธศาสนิกชนในลำพูนหลายรูป หลักคำสอนหลักปฏิบัติของพระสงฆ์นั้น จนชาวลำพูนเลื่อมใสศรัทธา และนำมาเป็นวัตรปฏิบัติเป็นจารีตประเพณีสืบเนื่องมานาน พระอริยสงฆ์เหล่านั้น ชาวลำพูนเรียกว่า “ครูบา” ซึ่งได้แก่ ครูบาเจ้าศรีวิชัย ,ครูบาวงศ์ษาพัฒนา,ครูบาพรหมา,ครูบาอภิชัยชาวปี เป็นต้น วัตรปฏิบัติและบทบาทด้านการเผยแผ่นั้นเป็นที่ประจักษ์แก่พุทธศาสนิกชนสังคมในลำพูน และล้ามนามาช้านาน

จะเห็นได้ว่า หลักคิด หลักปฏิบัติและคำสอนล้วนก่อรูปเป็นอารยธรรมวิถีของครูบาทั้งหลายเป็นสิ่งที่ตกทอดมาเป็นองค์ความรู้ แนวทางการปฏิบัติงานแนวทางการพัฒนาตนเอง แนวทางสำหรับการดำเนินกิจกรรมในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมถึงการจัดการศึกษาในโรงเรียนของจังหวัดลำพูนจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจใคร่ที่ศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติอารยธรรมวิถีเพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาเป็นแบบแผนและแนวทางในการพัฒนาสังคม และการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน เพื่อให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการส่งเสริมแบบอย่างของวัตรปฏิบัติที่ดีงามของพระสงฆ์ที่มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาสังคมจึงควรอาศัยกระบวนการของอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาเป็นแนวทางที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรนำมาเป็นวิถี แบบอย่างในการปฏิบัติพัฒนาตนเพื่อเสริมคุณค่า เพื่อเป็นการเสริมสร้างศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชน และนำไปสู่การเผยแผ่ที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งการบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัด

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

การศึกษาในโรงเรียน จังหวัดลำพูน อันจะนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการจัดการ
การศึกษาตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบาให้กับโรงเรียนจังหวัดลำพูน

วัตถุประสงค์การศึกษา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักปฏิบัติ
อารยธรรมวิถีสี่ครุบา กระบวนการพัฒนาสังคม การเสริมสร้างคุณค่าและการ
พัฒนาตนเองของพระสงฆ์ และเพื่อบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบากับการจัด
การศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน

ระเบียบวิธีวิทยา

ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)
ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร (Document Research) โดยได้คัดเลือกเอกสาร
และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และหลักปฏิบัติของอารยธรรมวิถีสี่ครุตามแนว
พระพุทธศาสนา รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-Depth Interview)
โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ การ
พัฒนาคุณภาพทางการศึกษา และนโยบาย และกลไกการบริหารจัดการของ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามกรอบแนวคิดอารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัด
ลำพูน รูปแบบการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยเฉพาะ
การตรวจสอบคุณภาพและความน่าเชื่อถือของงานวิจัยภายหลังจากการวิเคราะห์
ข้อมูลเนื้อหาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action
Research) ซึ่งเป็นนำกลุ่มเป้าหมายลงพื้นที่การวิจัยเพื่อการวางกรอบการปฏิบัติ
สำหรับพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูนที่จะใช้ในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคม
การวิเคราะห์ วิจัยข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผลการวิจัยมีความ

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นโดยใช้เทคนิคการจำแนก จัดระเบียบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์และการสนทนา จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดบุคคล

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคม ประวัติศาสตร์ทริภุชชัย

จังหวัดลำพูน เดิมชื่อเมืองทริภุชชัย เป็นเมืองโบราณ มีอายุประมาณ 1,346 ปี ตามพงศาวดารโยนก เล่าสืบต่อกันถึงการสร้างเมืองทริภุชชัย โดยฤาษีวาสุเทพ เป็นผู้เกณฑ์พวกเม็งคบุตร หรือชนเชื้อขามอญมาสร้างเมืองนี้ขึ้นในพื้นที่ระหว่างแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำกวัง และแม่น้ำปิง เมื่อมาสร้างเสร็จ ได้ส่งทูตไปเชิญราชิดากษัตริย์เมืองละโว้พระนาม “จามเทวี” มาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองทริภุชชัย สืบราชวงศ์ กษัตริย์ต่อมาหลายพระองค์ จนกระทั่งถึงสมัยพระยาธิบยาจึงได้เสียดการปกครองให้แก่พ่อขุนเม็งราย มหาราช ผู้รวบรวมแคว้นทางเหนือเข้าเป็นอาณาจักรล้านนา เมืองลำพูนถึงแม้ว่า จะตกอยู่ภายใต้การปกครอง ของอาณาจักรล้านนา แต่ก็ได้เป็นผู้ถ่ายทอดมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมให้แก่ผู้ที่เข้ามาปกครอง ดังปรากฏ หลักฐานทั่วไปในเวียงกุมกาม เชียงใหม่ และเชียงราย เมืองลำพูนจึงยังคงความสำคัญในทางศิลปะและวัฒนธรรม ของอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมืองลำพูนจึงได้เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทย มีผู้ครองนครสืบต่อกันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อเจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย คือ พลตรีเจ้าจักรคำ ขจรศักดิ์ ถึงแก่พิราลัย เมืองลำพูนจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดมี

ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ปกครองสืบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์
การพัฒนาจังหวัด, 2560, หน้า 2)

“เมืองโบราณหริภุญไชย” อาณาจักรอันรุ่งเรืองและเก่าแก่ที่สุดในภาคเหนือ
แบ่งเป็น 5 ยุค(กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดลำพูน,
ออนไลน์) คือ

“ยุคก่อนประวัติศาสตร์” ประมาณ 2,000-3,000 ปี แหล่งโบราณคดีบ้าน
วังโฮ เป็นชุมชนโบราณยุคแรก ที่ปรากฏหลักฐาน ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของ
แม่น้ำกวง ในเขต ต.เวียงยองอ.เมืองลำพูน กลุ่มชนที่นี่คือเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมที่อยู่
อาศัยในดินแดนแถบนี้ก่อนที่จะรับวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ที่แผ่ขยายเข้ามาและ
ผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิม

“ยุคประวัติศาสตร์แรกเริ่ม” พุทธศตวรรษที่ 13-19 อาณาจักรหริภุญไชย
ก่อตั้งขึ้นโดยได้รับแบบอย่าง วัฒนธรรมทวารวดี จากลุ่มน้ำเจ้าพระยาในภาค
กลางที่มีระเบียบแบบแผน ทั้งการปกครองศาสนา ศิลปวัฒนธรรม รุ่งเรืองในด้าน
การค้าเศรษฐกิจ มีกษัตริย์ปกครอง ที่ต้องทำนุบำรุงศาสนา และประชาชนศรัทธา
พุทธศาสนาอย่างยิ่งมีปฐมกษัตริย์ คือ พระนางจามเทวี

“ยุคล้านนา” พุทธศตวรรษที่ 19-21 พญามังรายได้ย้าย ศูนย์กลางการ
ปกครองไปเชียงใหม่และให้เมืองหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา ทำให้
พุทธศาสนาประดิษฐานอย่างมั่นคงและต่อเนื่องในดินแดนหริภุญไชย

“ยุคต้นรัตนโกสินทร์” พุทธศตวรรษที่ 24-25 เป็นยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่
เมือง ในช่วงที่พม่าครอบครอง ดินแดนล้านนา เกิดสงครามขึ้นบ่อยครั้ง ชาวเมือง
พากันหลบหนีเข้าป่า ปล่อยให้บ้านเมืองร้างพญากาวิละ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้แต่งตั้ง
น้องชาย คือ พระยาบุรือรัตน (คำฝั้น)มาครองเมืองลำพูนและได้อพยพผู้คนชาวยอง
มาสร้างบ้าน แปรเมืองใหม่โดยตั้งถิ่นฐานที่อยู่แถบ ริมน้ำกวง น้ำปิง และน้ำทา

ชาวยองได้นำวัฒนธรรม ศิลปกรรม และงานช่างต่างๆ มาด้วย ยุคนี้บ้านเมืองสงบสุข ร่มเย็น

“ยุคปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน” เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยยกเลิกการปกครองแบบ เจ้าผู้ครองนครมีการแต่งตั้งข้าหลวงประจำเมือง มาปกครองเมืองลำพูน รวมทั้งหัวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงตั้งเป็นมณฑล มีข้าหลวงใหญ่ปกครองขึ้นตรงต่อสยามมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือ

ประวัติ แนวคิด หลักปฏิบัติ

และคำสอนครุบาในจังหวัดลำพูน

คำว่า "ครุบา" เป็นภาษาบาลี มาจากคำว่า "ครุปี อาจารย์โย" แปลว่า เป็นทั้งครูและอาจารย์ มาจากคำว่า "ครุปา" และเพี้ยนเป็น "ครุบา" ในที่สุด เป็นคำที่พบว่า ใช้กันเฉพาะในวัฒนธรรมล้านนาเท่านั้น เป็นตำแหน่งทางสังคมของสงฆ์ หมายถึง การยกย่องเชิดชูพระสงฆ์ผู้ได้รับ การยกย่องและ นับถือศรัทธา จากประชาชน หรือมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน(สัมภาษณ์ พระครูพุทธิทธิธรรมสุนทร, 15 กรกฎาคม 2560)โดยจะใช้คำว่า ครุบา นี้ เป็นสรรพนามนำหน้า ภิกษุสงฆ์รูปนั้นๆ พระสงฆ์ทั่วไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตัวเองเป็นครุบาหรือต้องมีผลงานปรากฏแก่ชุมชน ในด้านการก่อสร้างบูรณาปฏิบัติสังฆกรรม สร้างวัดวาอาราม หรือสิ่งสาธารณะประโยชน์ **ครุบา** หมายถึง พระที่บวชนานๆ ตั้งแต่สามเณร จนถึงบวชเป็นพระภิกษุ มีการปฏิบัติตนที่น่าเคารพนับถือ ไม่ต่างพร้อย มีผู้ให้ความเคารพศรัทธาเป็นจำนวนมาก มีบทบาทด้านการเผยแผ่ และการปฏิบัติที่ดั่งงาม(สัมภาษณ์ พระโสภณกิตติธาดา, 12 กรกฎาคม 2560) ลักษณะบทบาทหนักบุญซึ่งแตกต่างจากการให้ทานทั่วไป อันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของบทบาทแต่ละท่าน นั่นก็คือลักษณะของการบำเพ็ญบารมี คือ การสร้างประโยชน์ให้แก่คนหรือสัตว์ ให้ด้วย

จิตใจที่เสียสละแท้จริงโดยไม่หวังผลตอบแทน การให้มันเป็นส่วนหนึ่งของการก้าวไปในการบวนการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีปัญญาเจริญสมบูรณ์เพื่อจะได้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ได้บริบูรณ์ ส่วนใหญ่แล้วก็จะเรียกพระสงฆ์ที่ท่านบวชนานๆปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ บางครั้งเรียกว่า “**นักบุญ**” ส่วนใหญ่จะเรียกกันทางภาคเหนือ(สัมภาษณ์ พระครูสิริสุตาทิรมณฺฑ, 14 กรกฎาคม 2560) ซึ่งจะกล่าวถึงประวัติของครุบาทั้ง 4 ครุบา ดังนี้

ครุบาเจ้าศรีวิชัย ท่านได้รับการยกย่องอย่างในฐานะผู้บุกเบิกการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนาการมองไปที่จุดศูนย์แห่งการพัฒนาได้แก่ คน ซึ่งรูปแบบการพัฒนาสังคมของท่านจะมีกิจกรรมหลักอยู่ 3 ลักษณะใหญ่ ได้แก่ 1. การเทศนาสั่งสอน พร้อมกับเผยแพร่พุทธศาสนาด้วยการจาริกธุดงค์วัตร 2. การจารคัตลอกพระไตรปิฎกและพระธรรมวินัย ตลอดจนชาติต่างๆ ลงในคัมภีร์ใบลาน และ 3. การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ซึ่งถือเป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดในการบวนการครุบาเจ้าศรีวิชัย โดยพุทธสถาปัตยกรรมทั้งหมด กอปรด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอธรรม(หอไตร) มณฑปรอยพระบาทและเสนาสนะอื่นๆ รวมถึงสาธารณะประโยชน์ เช่น ถนน สะพาน โรงพยาบาล โรงเรียน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนมาราบไว้บูชา ได้มาใช้สอย ถือเป็นตัวแทนของผลบุญที่ใช้ในการบำเพ็ญเพียรบริวารมืองอย่างหนึ่งของครุบาเจ้าศรีวิชัย

ครุบาเจ้าศรีวิชัยท่านได้กล่าวสอนไว้ก่อนมรณภาพว่า "ขอให้ศิษย์ทั้งหลายให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดีตั้งรูปปั้นนี้ให้ยึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชนโดยเสมอหน้ากัน อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง จงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สาธารณะอบรมศรัทธาประชาชนให้อยู่ในศีลกินในธรรม ปกติประชาชนนั้นมีความดีอยู่ในตัวมากบ้างน้อยบ้างไม่เสมอกัน ก็เลศตณหาสิ่งแวดล้อมทำให้พวกเขา

หลงผิดคิดทำบาปอกุศลต่าง ๆ จงพยายามสั่งสอนอบรมศรัทธาประชาชนให้เข้าใจถึงธรรมชาติความเป็นจริงของชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าเถิด" อันเป็นหลักเกี่ยวกับปริศนาธรรมในทางพระพุทธศาสนา สังคหวัตถุ 4 หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งหลักธรรมในข้อนี้ครูบาศรีวิชัยจะเน้น ท่านจะสอนให้คนรักและสามัคคีกันเป็นอย่างมาก ประกอบด้วย การเสียสละ พูดด้วยความจริงใจ การประพฤติในสิ่งที่ประโยชน์แก่ผู้อื่น และการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ

ครูบาภิชัยขาวปี ท่านยึดแนวปฏิบัติตามแนวทางและได้แกะรอยเส้นทางจาริกบุญของครูบาเจ้าศรีวิชัย และสานต่อแนวทางที่ได้วางไว้ทุกประการ นับแต่ยุคเริ่มบวชใหม่ ๆ หรือแม้กระทั่งการถูกบังคับให้สึกหลายครั้งหลายครา แต่ครูบาภิชัยขาวปีก็มีเคຍย่อท้อหยุดงานก่อสร้างด้าน "ศาสนกุศล" ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นงาน "สาธารณกุศล" รวมผลงานก่อสร้างทั้งสองด้านที่เกิดขึ้นจากกระบวนการครูบาเจ้าศรีวิชัย โดยมีครูบาภิชัยขาวปีเป็นเสมือนศิษย์เอกมือขวาในการฟื้นฟูบูรณะนั้น มีจำนวนมากเกินกว่า 300 แห่ง ผลงานที่โดดเด่น อันควรค่าแก่การกล่าวถึง ได้แก่ มณฑปครอบรอยพระบาทวัดพระบาทตะเมาะ อ.ดอยเต่า เชียงใหม่ วิหารครอบรอยพระบาท และวิหารเปื่อยวัดพระพุทธรบาทสามยอด อ.บ้านโฮ้ง ลำพูน วิหารประดิษฐานเสาอินทขิล ณ วัดเจดีย์หลวง กลางเวียง เชียงใหม่ อนุสาวรีย์ของพระญาณาวินทวโร วัดป่าสัก อ.เมือง ลำพูน และสิ่งก่อสร้างขึ้นสำคัญที่สุดที่เปรียบเสมือนอนุสรณ์หรือตัวแทนของท่านก็คือ เสนาสนะภายในวัดพระพุทธรบาทผาหนาม ต.ป่าไผ่ อ.ลี้ จ.ลำพูน

หลักคำสอนของท่านก็เจริญรอยตามอาจารย์ คือ ครูบาศรีวิชัยทุกๆ ประการ แนวคิดของครูบาภิชัยขาวปี มองว่าอิทธิพลทางความคิดที่ครูบาภิชัยขาวปีได้รับมาโดยตรง ได้สืบทอด แนวคิดจากครูบาศรีวิชัย ซึ่งครูบาศรีวิชัยถือได้ว่าเป็น

ต้นแบบแห่งพระนักพัฒนา ในยุคดังกล่าวเป็นผู้ที่ยึดการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิม และ ครูบาอภิชัยชาวปืก็ได้รับมาโดยตรง สังเกตได้จากการจาริกไปสร้างศาสนสถาน สงเคราะห์สังคมและการปฏิบัติตน **หลักชั้นดีธรรม** หมายถึงหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ หมายถึง ความอดทนอดกลั้น อันเป็นแนวทางปฏิบัติ และเป็นแนวในการที่ครูบาชาวปืได้นำมาปฏิบัติและอบรมสั่งสอนประชาชน ในบ้านผาหมาม แนวปฏิบัติของท่านคือ หลักชั้นดีธรรม ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักชั้นดีธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ชาวเรียนท่านว่าเป็น "พระพุทธเจ้าน้อยของชาวกะเหรี่ยง" พระผู้เป็นที่พึ่งของ "ชาวกะเหรี่ยง" เมื่อครั้งที่ชาวบ้านได้ขุดพบศิลาจารึก ที่มีตัวอักษรล้านนาไทยเขียนไว้ด้วยประโยคสั้นๆว่า "ผู้ที่จะสร้างวัดนี้คือพระพุทธเจ้าน้อย ท่านได้ใช้กุศโลบาย ค่อยๆ ทะล่อมสอนชาวเขาเหล่านี้ ให้เลิกลืงถือประเพณีบูชาผีนางไม้ ให้หันมาเลื่อมใสในข้อธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยปูพื้นและวางหลักเกณฑ์ในการยึดถือพระพุทธศาสนา ให้ถึงแก่นและกระพี้ให้เลิกละการเบียดเบียนรังแกสัตว์ เพียงเพื่อสนองความสุขของตัว ซึ่งท่านเป็นพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล สมาธิ ปัญญาเป็นเครื่องชักฟอกชำระจิตใจ ไม่เบียดเบียนผู้ใด จึงต้องนุ่งห่มผ้า ย้อมฝาด ปฏิบัติตัวอยู่ในพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดากำหนดไว้อย่างเคร่งครัด พระผู้ทำให้ชาวกะเหรี่ยงกินอาหาร "มังสวิรัต" ทั้งหมู่บ้าน

ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา พยายามที่จะสอนชาวเขาให้เข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยใช้กุศโลบายต่างๆ เช่น ความเชื่อการนับถือผีปู่ย่า ความเชื่อเรื่องใจบ้าน ความเชื่อเรื่องการแต่งกาย เป็นความเชื่อที่ท่านเป็นผู้

แสดงธรรมะ เพื่อให้ชาวกะเหรี่ยงเข้าใจหลักธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติตาม คือ หลังจากฟังธรรมะแล้ว ทำให้ชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด มีการรักษาศีล 5 มีความเชื่อ ความศรัทธาและรู้จักเสียสละ ในการพัฒนาชุมชน วางตนเสมอต้นเสมอปลาย สร้างความสามัคคีในชุมชน การใช้หลักศีล 5 ในการพัฒนาด้านความเชื่อ คือ ละเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ทุกชนิด ไม่มีการลักทรัพย์ การงดเว้นจากการประพฤติดีในกาม การละเว้นจากการพูดปดดเท็จ การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยและเครื่องดองของมีนเมาทุกชนิด

ครูบาพรหมจักร ประวัติของท่านได้เดินธุดงค์ไปตามป่าและตามนิคมหลายที่หลายแห่ง เป็นเวลานานหลายสิบปี ก็ได้มาพักอยู่วัดป่าหนองเจดีย์ ตำบลท่าต๋ม อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน ท่านพร้าสอนลูกศิษย์ลูกหาให้อยู่ในศีลธรรม จัดตั้งสำนักโรงเรียนพระปริยัติ นักรธรรมบาลี จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน พัฒนาวัดพระพุทธรูปบาทตากผ้าให้เจริญรุ่งเรืองจนได้รับการยกย่องว่าเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีความสำคัญทางศาสนาแห่งหนึ่งของจังหวัดลำพูน และด้วยการสั่งสมบุญบารมี คุณงามความดีของท่านนี้เองทำให้ ท่านได้รับความเคารพศรัทธาจากพระภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ศรัทธาประชาชนทุกเพศทุกวัยทั้งในประเทศ และนานาชาติ

ครูบาพรหมา พรหมจักรโก ครูบาท่านจะเน้นด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และสั่งสอนลูกศิษย์ ตั้งสำนักปฏิบัติและควบคู่กับสำนักเรียนปริยัติสามัญเพื่อส่งเสริมการศึกษาไปด้วย ครูบาพรหมมาพรหมจักรโก ได้นำหลักพรหมวิหาร 4 มาเป็นแนวคำสอนและหลักปฏิบัติมาโดยตลอด ได้แก่ เป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก ท่านเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยนคิดถึงผู้อื่นก่อนเสมอ มีความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ท่านมีความวางใจเป็นกลางพิจารณาเห็นด้วยปัญญา

นั่นเอง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขา
รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ
ความรับผิดชอบของตน

จะเห็นได้ว่า ปฏิปทาและการประพฤติการปฏิบัติของครุบาทั้ง 4 ที่อาศัยใน
จังหวัดลำพูนได้มีส่วนสำคัญในการสร้างอารยธรรมมากมายในแง่ของความสงบสุข
ของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งศีลธรรม ความเจริญทางด้านสังคม ความเจริญ
ทางด้านวัตถุ รวมทั้งการสร้างรากฐานการประพฤติปฏิบัติของอนุชนรุ่นหลังที่
ยังคงสืบทอดเจตนารมณ์ของครุบา และความศรัทธาอย่างเหนียวแน่นในการหลัก
คำสอนของครุบา 4 มาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาสังคมแบบล้านนาซึ่ง
ปรากฏโครงการและกิจกรรมมากมาย เช่น โครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู ของ
องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โครงการ ถนน คลองสวบน้ำใส ตามวิถีครุบา
งานหน้าหมูของเทศบาลตำบลทากาศ จังหวัดลำพูน โครงการ "วิถีครุบา วิถีหน้า
หมู" วิถีแห่งศรัทธา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ โดยการก่อสร้างถนน
คอนกรีต คสม.ของเทศบาลท่าทุ่งหลวง จังหวัดลำพูน "วิถีครุบา งานหน้าหมู"
สร้างทางขึ้นสู่ตอยงุ่ม อำเภอบ้านธิ จ.ลำพูน เป็นต้น เพราะหน่วยงานของรัฐได้มี
ความสนใจอย่างมากต่อแนวคิดของครุบาเพื่อนำมาส่งเสริมความสามัคคีการมีส่วนร่วม
ร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างจริงจังซึ่งปรากฏผลในการลงนามความร่วมมือ
บันทึกข้อตกลงระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนกับท้องถิ่นอื่นที่เน้นการมี
ส่วนร่วมขับเคลื่อนพัฒนาจังหวัด แนวทาง "วิถีครุบา งานหน้าหมูโดยสาระสำคัญ
ระบุถึงการร่วมกันฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีชีวิต การเอามื้อ เออวัน ตามวิถีคนเมือง
(หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์,วันที่ 4 กันยายน 2559)จนโครงการต่าง ๆ สำเร็จ
ลุกล่วงไปด้วยดี หลายสิบหลายร้อยโครงการทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง”ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น”เป็นสิ่งที่คงอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น

เพียงนำเข้ามาอยู่ในโครงการส่งเสริมกันไป ปิดเป่ากันขึ้นมาใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัย ผลงานที่ออกมาจึงสำเร็จที่สำคัญอย่างยิ่ง คือได้ความสามัคคีในหมู่คณะกลับคืนมา และการดูแลรักษาที่ทุกคนทุกฝ่ายร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการร่วมกันรับผิดชอบนั้น คือหัวใจหลัก”วิถีครูบา งานหน้าหมู่”ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถแก้ไขปัญหาได้รวดเร็วและประชาชนมีส่วนร่วม (ชาลิสสา วัฒนะโชติ,วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2558)

ครูบาทั้ง 4 ครูบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกกล่าวอ้างถึงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาอภิชัยขาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครูบาวงศ์) และครูบาพรหมมาพรรมจักโก ครูบานับเป็นพระอริยสงฆ์ของ พระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแผ่ และการพัฒนา สี่ครูบานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหารธรรม 4 หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นดั่ง เข็มทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่ครูบา

แนวการปฏิบัติ ระเบียบวิธีแบบดั้งเดิมโดยผ่านการปฏิบัติเช่น การนุ่งห่ม การเคร่งครัดในการ เจริญสมาธิภาวนา การไม่ฉันเนื้อสัตว์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้านได้แก่ ด้านการเผยแผ่ ศาสนธรรม การส่งเสริมเด็กชนเผ่าและชาติพันธุ์ต่างๆ ให้ได้รับการศึกษา การสร้างโรงเรียน การสร้าง ศาสนสถานและบูรณะศาสนสถานในเขตบริเวณ ด้านสาธารณสงเคราะห์ และงาน

สาธารณะประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านต่างๆ สามารถจะแยกออกเป็นประเด็นได้ดังนี้

1) **พระสงฆ์** เป็นผู้ซึ่งสละแล้วซึ่งสภาวะความเป็นปัจเจกภาวะ แต่มีชีวิตเพื่อสังคหภาวะ เพื่อชุมชน มีจิตวิญญานเพื่อชุมชน ต้องมีความรู้สึกที่เป็นชุมชน เพราะชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้อง มีการติดต่อสื่อสารกันตลอดเวลา ยิ่งในสมัยโบราณด้วยแล้ว วัดหรือพระสงฆ์กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติประกอบไปด้วย เผยแผ่พุทธศาสนา และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเณรทั่วไป

2) **วัด** วัดจะต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริงแม้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพตามยุคสมัยวัดนิยมแต่วัดจะต้องคงไว้ซึ่ง จิตนิยมบนหลักการสะอาดสว่างสงบของไตรสิกขาวัตदनอกจากจะทำดำรงรักษาไว้ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของความเป็นวัดอย่างแท้จริง การทำนุบำรุงรักษาและดูแลอารยธรรมพุทธสถานต่างๆก็เป็นหน้าที่ของชาวพุทธด้วยแนวทางการปลูกจิตสำนึกในด้านการบำรุงรักษาวัดและพุทธสถานให้เกิดประโยชน์ ซึ่งหลักปฏิบัติของครุบาทั้ง 4 ท่านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัดมีดังนี้ การดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน และสร้างคุณค่าให้ศาสนสถาน

3) **ชุมชน** วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชาวไทยได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ได้ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติไทย คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน เพราะทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงไปได้คือ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติปัญญาพิจารณาสิ่งที่เข้ามากระทบจากสิ่งยั่วยวนภายนอก ครุบาทั้ง 4 ท่านจึงได้ให้หลักปฏิบัติเพื่อป้องกันภัยอันตรายให้กับชุมชน ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งทำให้เกิดหลักปฏิบัติ

ประกอบไปด้วย สร้างความสามัคคีในชุมชน เปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิต และการสร้างสาธารณะประโยชน์ให้ชุมชน

กระบวนการพัฒนาสังคม ตามหลักอารยธรรมวิถี

กระแสนิยมโลกาภิวัตน์ได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อวิถีชุมชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบเกษตรกรรมไปสู่สังคมกึ่งอุตสาหกรรมกึ่งเกษตรกรรม การที่จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและสามารถปรับตัวให้เข้ากับกระแสต่างๆ เหล่านี้จึงจำเป็นต้องสร้างกระบวนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง เพราะความเคลื่อนไหวของการพัฒนาสังคมที่มุ่งเน้นส่งเสริมให้มีการดำรงชีพที่ดีของชาวชนบท โดยใช้ชุมชนเป็นฐานและให้ความสำคัญกับทรัพยากรในท้องถิ่น และภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นสิ่งที่นักวิชาการด้านการพัฒนาสังคมและการพัฒนาชนบทจำนวนหนึ่งให้ความสนใจในการค้นหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย ด้วยการให้ความสนใจชุมชนที่สามารถพัฒนาในแนวทางที่สามารถปรับปรุงการดำรงชีพของสมาชิกด้วยการใช้ทรัพยากรด้านต่างๆ ควบคู่กับการอนุรักษ์

อีกทั้งคนในชุมชนสามารถปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ ได้ดีพอสมควร(อาแว มะแส, 2558, หน้า 102) บทบาทในการพัฒนาสังคมจึงเป็นบทบาทสำคัญของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และแม้กระทั่งพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนา ซึ่งได้แก่ครูบาที่ถือได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญหนึ่งในการพัฒนาสังคมซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อหลายสิบปีที่แล้ว แต่ยังไม่มีการรู้ว่านั้นเป็นกระบวนการในการพัฒนาสังคม ซึ่งกระบวนการพัฒนาสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนที่เป็นพื้นที่ของกำเนิดสี่ครู

บา ได้นำอารยธรรมวิถีของครุบาตั้งกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ผ่าน กลไก โครงการ กิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่เป็นการสร้างประโยชน์ร่วมกันให้กับชุมชน สังคมในพื้นที่จังหวัดลำพูน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนที่ได้นำเอา หลักอารยธรรมวิถีของครุบาศรีวิชัยมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมผ่าน โครงการ “วิถีครุบา งานหน้าหมู่” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านในการร่วมลง มือลงแรงเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนหรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตและ จิตใจ ซึ่งมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเพื่อให้ กระบวนการดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งบทบาทในการพัฒนาสังคมภายใต้ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในปัจจุบันนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับได้ว่ามี บทบาทสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน ด้วยความที่ องค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด กอปรกับหากมีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นเครื่องมือใน กระบวนการพัฒนาชุมชนด้วยแล้วนั้น ก็จะก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนได้ซึ่ง เห็นภาพได้ดังต่อไปนี้

1.ภาพการสร้างการเรียนรู้

การสร้างการเรียนรู้ในอารยธรรมวิถีสี่ครุบานั้นได้มีการเรียนรู้และยึดถือ ปฏิบัติสืบเนื่องกันตลอดมาจนปัจจุบัน ถึงแม้ว่าแนวคิดและวิธีการจะปรับเปลี่ยน ไปบ้างตามกาลเวลา แต่ยังคงยึดถือวิถีครุบาแบบดั้งเดิมมาปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งในการ กระบวนการพัฒนาสังคมที่มีการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติของคนในชุมชนอยู่แล้ว ดัง ตัวอย่างกรณีของครุบาชัยยะวงศาพัฒนา หรือครุบาวงศ์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของวิถีครุบาวงศ์ให้เกิดขึ้น ทั้งในขณะที่ครุบา วงศ์มีชีวิตอยู่และมรณภาพไปแล้ว เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนทั้งในเรื่องของ การบริหารจัดการชุมชน การแบ่งความรับผิดชอบในชุมชน การไม่ทานเนื้อสัตว์

ตามแนวปฏิบัติของครูบาวงศ์ การสร้างตัวแทนครุบา หรือที่เรียกว่า ตะเกี๊ยะ เพื่อเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณแทนครูบาวงศ์ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนบ้านพระบาทห้วยต้มที่ทุกคนในชุมชนจะต้องรับรู้และร่วมใจกันปฏิบัติตาม นำมาสู่การพัฒนาสังคมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มีการสร้างการเรียนรู้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักสังคหวัตถุธรรม หลักพรหมวิหารธรรม และหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะการสั่งสอนของสี่ครูบาจะมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยวิธีการต่างๆ อาทิ การแสดงธรรม การปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง การใช้ขันทานเรื่องเล่า เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมต่างๆ นั้นก็มีการสอดแทรกเนื้อหาในการสั่งสอนของสี่ครูบาอยู่เสมอ ซึ่งการสร้างวิธีการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาของสี่ครูบา นั้น ปรากฏให้เห็นจากคำสั่งสอนต่างๆ การใช้ปฏิภาณโวหารประเภทนิทาน เป็นต้น ซึ่งพบว่าทั้ง 4 ครูบา นั้นต่างก็มีเทคนิควิธีการในการสร้างการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป แต่ส่วนใหญ่เน้นได้มุ่งเน้นในเรื่องของหลักสามัคคีธรรม เพราะหลักสามัคคีธรรมนั้นเป็นหลักธรรมสำคัญของการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนั้น ครูบาทั้งสี่รูปได้เน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมเจริญสติปัญญา 4 เป็นสำคัญ เพื่อเน้นการพัฒนาจิตใจของตนให้สูงก่อนที่จะไปสั่งสอนผู้อื่น

2. การสร้างการเรียนรู้ด้วยหลักภูมิปัญญา อารยธรรมวิถีสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติ เรียนรู้ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาต่างๆ ของสี่ครูบา นั้นต่างก็มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไป

ตามความถนัดและภูมิรู้ของแต่ละท่าน ส่วนใหญ่แล้วจะเน้นในเรื่องของการก่อสร้าง การพัฒนาสังคม การพัฒนาจิตใจ ซึ่งครูบาแต่ละท่านนั้นต่างก็มีภูมิปัญญาที่เน้นไปตามความรู้ความสามารถของท่านเอง ซึ่งอาจไม่ได้มีทั้งหมดก็ตาม อย่างเช่น ครูบาศรีวิชัย ก็จะมีมุ่งเน้นไปที่การก่อสร้าง ครูบาขาวปีจะมีมุ่งเน้นไปที่การก่อสร้างและการศึกษา ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาสังคม และคุณภาพชีวิต และครูบาพรหมา จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ ภูมิปัญญาหรือวิถีปฏิบัติที่ครูบาแต่ละท่านได้ยึดถือปฏิบัติกันนั้นต่างก็มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การสร้างการเรียนรู้สู่ชุมชนนั้นก็คือการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างและอาศัยพลังศรัทธาสัมคคีในการช่วยกันทำ ช่วยกันปฏิบัติ และร่วมกันเป็นเจ้าของ ซึ่งหลักการต่างๆ นั้นต่างก็มีความสำคัญในการพัฒนาสังคมแทบทั้งสิ้น

3. ภูมิธรรม ภูมิปัญญา สุ่วิถีปฏิบัติ วิถีครูบาจากการนำภูมิธรรม ภูมิปัญญา ไปสู่วิถีการปฏิบัติกันนั้น เป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับสังคมชุมชน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นการเรียนรู้ที่มีรูปแบบหรือแบบแผนที่ชัดเจนมากนัก แต่ก็สามารถที่จะสังเกตและเรียนรู้เอาหลักปฏิบัติต่างๆ ของครูบามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมได้ การนำเอาความรู้ทางพุทธศาสนา (หลักธรรม) มาประยุกต์เข้ากับภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาสังคมของสี่ครูบานั้นนับได้ว่าเป็นกุศโลบายสำคัญในการพัฒนาสังคมโดยที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎระเบียบใดๆ ของทางราชการมาบังคับ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาเป็นสำคัญ อันเกิดจากความเชื่อ ความเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของสี่ครูบาที่ท่านได้ปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง และที่สำคัญ เป็นการสืบสานปณิธานของครูบาอาจารย์ทั้งหลายในอดีตที่มุ่งหวังให้เกิดพลังศรัทธานำพาพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่งในยุคสมัยนั้นความสามารถในการพัฒนาสังคมก็ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่าง

ชัดเจน ทั้งวัดวาอาราม โรงเรียน โรงพยาบาล ชุมชนต่างๆ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจควบคู่กันไป

2. ภาพการสร้างการมีส่วนร่วม

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมขึ้นในสังคม ซึ่งจากการศึกษาวิจัยโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 5 แห่ง พบว่า ทั้ง 5 แห่งได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการมีส่วนร่วม 4 อย่างดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีการร่วมกับชุมชน ชาวบ้านในการดำเนินการในส่วนของการวางแผน ซึ่งในขั้นตอนนี้ทุกแห่งจะมีการประชุมหมู่บ้านหรือการประชุมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อเป็นการพูดคุยหารือเบื้องต้นเพื่อสอบถามความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งการประชุมคมนั้นจะมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการแสดงความคิดเห็นของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ พบว่า การดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปแบบของการดำเนินการของทางราชการมากกว่าที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วม เว้นเสียแต่ว่าเป็นโครงการที่ถูกรับรองเข้าไว้ในโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้าน ซึ่งโครงการดังกล่าวนี้จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการดำเนินการจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะเป็นเจ้าภาพในเรื่องของวัสดุ อุปกรณ์ ส่วนเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านในชุมชนนั้นๆ จะเป็นกำลังหลักในเรื่องของแรงงานเป็นสำคัญ

3) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 5 แห่งนั้น ได้เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลคือ ชาวบ้านได้มีการติดตามการดำเนินการโครงการของเจ้าหน้าที่ที่อยู่เสมอ รวมทั้งการ

เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินการนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการติดตามประเมินผลด้วย และที่สำคัญคือ ทุกหมู่บ้านจะมีช่างฝีมือประจำหมู่บ้านอยู่แล้ว ก็จะอาศัยช่างฝีมือในชุมชนเหล่านี้เป็นผู้ติดตามประเมินผลด้วย แต่อาจไม่ได้เป็นการติดตามประเมินผลอย่างเป็นทางการมากนัก เพราะการตรวจสอบหรือการติดตามประเมินผลต่างๆ นั้นจะเป็นหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง เช่น กองช่างขององค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือเทศบาล เป็นต้น แต่ชาวบ้านในชุมชนจะทำหน้าที่ในการ "ตรวจสอบ" ว่าเป็นไปตามความต้องการของชุมชนหรือไม่ หรือความต้องการต่างๆ ที่เสนอไว้ในคราวทำประชาคมหมู่บ้านนั้นได้รับการตอบสนองผ่านโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการในหมู่บ้านหรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการติดตามประเมินผลในส่วนนี้มากกว่าที่จะไปติดตามประเมินผลในส่วนของการดำเนินงานของโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์หรือรับผลประโยชน์ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในด้านนี้เป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากโครงการต่างๆ และชาวบ้านยังคงมีความรับรู้ในเรื่องของการเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งจากการลงพื้นที่ในการสังเกตการณ์การใช้ประโยชน์จากสาธารณูปการต่างๆ ที่ดำเนินการตามโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้าน พบว่าชาวบ้านได้มีการร่วมใช้ประโยชน์กันทุกฝ่าย เช่น ถนน อาคารเอนกประสงค์ ฼าปนสถาน ซึ่งมีการแผ้วถาง ทำความสะอาด และร่วมกันดูแลรักษาอยู่เสมอ โดยพบว่าในหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลนาทรายนั้นได้มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษาสิ่งสาธารณประโยชน์ต่างๆ ของหมู่บ้านอยู่เสมอ โดยยึดถือคติที่ว่า “ร่วมสร้าง ร่วมใช้ ร่วมดูแล” ซึ่งการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์นั้นก็คือร่วมกันใช้ประโยชน์และร่วมกันดูแลรักษา

กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถี

กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีที่ครุบานั้นเกิดขึ้นจากการผสมผสานกันอย่างลงตัวของกระบวนการสร้างการเรียนรู้ผนวกกับกระบวนการมีส่วนร่วม จนกลายมาเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมในที่สุด สิ่งเหล่านี้นับได้ว่าเป็นอารยธรรมวิถีที่ครุบาได้มีการประพฤติปฏิบัติมาก่อนและมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการพัฒนาสังคมนั้นได้เริ่มต้นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักสามัคคีธรรม เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นทั้งสี่ครุบาได้เน้นในการประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนญาติโยม พร้อมทั้งการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง อีกทั้งมีการเรียนรู้ผ่านการแสดงธรรม การเล่านิทานเปรียบเทียบ อีกทั้งยังมีการใช้หลักภูมิปัญญามาสร้างความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดขึ้น จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในที่สุด ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้นจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำงาน การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุ วัตถุประสงค์ วิทยาลัย โรงเรียน และสาธารณประโยชน์อื่นๆและในปัจจุบันนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเอาแนววิถีครุบา โดยเฉพาะหลักสามัคคีธรรม มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ซึ่งแนววิถีครุบาที่สำคัญคือ การใช้รูปแบบของ “งานหน้าหมู่” มาเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและภาคส่วนราชการ รวมทั้งคณะสงฆ์ ผ่านโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่ ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม 4 ด้าน คือ 1) ร่วมวางแผน ได้แก่ การประชุม/ประชาคม เพื่อเสนอความต้องการ/ปัญหาและสรุปเป็นโครงการเสนอกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านการประสานงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ 2) ร่วมดำเนินการ ในขั้นตอนนี้ นับได้ว่ามีความสำคัญมากตามอารยธรรมวิถีที่ครุบา เพราะเป้าหมายสำคัญคือให้ชาวบ้านได้ร่วมกัน ลงแรง ลงทุน ลงงาน

ร่วมกัน ซึ่งในการมีส่วนร่วมขั้นตอนนี้จึงได้เกิดสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งขึ้นคือ *จิตสำนึกสาธารณะ หรือจิตอาสา* ขึ้นภายใต้กระบวนการนี้ ซึ่งความมีจิตสาธารณะหรือจิตอาสานี้มิได้เป็นเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันใดๆ แต่เกิดขึ้นภายใต้แรงศรัทธาที่มีต่อครุบา ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันจนเป็นผลสำเร็จในหลายๆ ประการ 3) ร่วมติดตามประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันของทั้งชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการร่วมกันตรวจสอบผลการดำเนินการว่าเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ ในส่วนของชาวบ้านจะคอยตรวจสอบว่าการดำเนินงานโครงการนั้นเป็นไปตามที่เสนอไว้ในคราวประชาคมหมู่บ้านหรือไม่ และอปท. ในพื้นที่จะตรวจสอบในเรื่องของการก่อสร้างว่าเป็นไปตามมาตรฐานหรือแบบแปลนหรือไม่ และ 4) ร่วมใช้และรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะเป็นการร่วมกันใช้ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากโครงการต่างๆ รวมทั้งการร่วมกันดูแลรักษาภายใต้ความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่ อบจ. ก็จะต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่า *จิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วม* ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อที่ทุกคนจะได้ช่วยกันใช้สอย ช่วยกันดูแลรักษา เสมือนหนึ่งว่าเป็นสมบัติของตนเอง

การเสริมสร้างคุณค่าของพระสงฆ์

ในจังหวัดลำพูน

การเสริมสร้างคุณค่าของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูนที่เป็นแก่นสาระสำคัญของแนวคิดยังถูกนำมาเสริมสร้างคุณค่าให้กับสังคมปัจจุบันเพราะผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษาและภาคประชาสังคมยังคงตระหนักถึงความจำเป็นของการนำแนวคิดและอารยธรรมมาผนวกกับศาสตร์สมัยใหม่จนกลายเป็นอัตลักษณ์สำหรับจังหวัดลำพูนที่เป็น

ดังนั้นก็เพราะอารยธรรมดังกล่าวได้ปรากฏวิถีการปฏิบัติของประชาชนในหลายพื้นที่มาถึงปัจจุบันอันเป็นสิ่งที่ตนทั่วไปสามารถพิสูจน์ประจักษ์สายตาได้และก่อให้เกิดความมั่นใจต่อแนวทางการพัฒนาสังคมในภาครวมของการนำอารยธรรมสี่ครุมาประกอบเป็นรูปของนโยบายการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยมีชุมชน

เป็นฐานสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้น การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุสามารถมองมิติดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงแนวคิด วิธีการปฏิบัติและคุณค่าการพัฒนาตนเอง

1. คุณค่าการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในระดับปัจเจกบุคคล จากต้นแบบของการประพฤติปฏิบัติชอบ มีศีลาจารวัตรอันงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และ

ภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำมาสู่การร่างต้นแบบการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันในหลากหลายมิติโดยมิติที่เรียกว่าชาตนามว่า ครุบายังคงมีคุณค่าในเชิงความเคารพนับถืออย่างมาก อีกทั้งแนวทางการปฏิบัติตนเยี่ยงครูสมัยก่อนยังมีเห็นอยู่เนื่องด้วยความดีและความเคารพรักในครุบาทั้งสี่รูปทำให้กระแสการปฏิบัติได้สืบทอดทั้งอัตลักษณ์เฉพาะและพฤติกรรมต่างๆ พระสงฆ์ในแถบภาคเหนือยังคงเพิ่มพูนและประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อพระสงฆ์หรือครุบาในปัจจุบันได้ปฏิบัติเฉกเช่นดังกล่าวก็ได้รับความเคารพศรัทธาดังปรากฏในหลายๆรูป เช่น ะครูบาบุญชุ่ม ญาณสํวโร แห่งวัดพระธาตุดอนเรือง

เมืองพง รัฐฉาน ประเทศพม่า ครูบาบุญทอง แห่งวัดน้ำปาง อ.แม่จริม จ.น่าน ครูบาบุญตัน เตชธมโม วัดย่าปาย ต.บวกค้ำ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ ครูบาน้อย เตชปัญโญ เจ้าอาวาสวัดศรีดอนมูล อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ครูบาอินแก้ว กาวีโร (พระครูวิจิตรพัฒนวิธาน) วัดดอนมูล อ.แม่ระมาด จ.ตาก ครูบาอริยชาติ อริยจิตโต เจ้าอาวาสวัดแสงแก้วโพธิญาณ ต.เจดีย์หลวง อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ครูบาวัง พรหมเสโน วัดบ้านเด่น จ.ตาก ครูบาสร้อย ชันตีสาวโร” หรือ “พระครูนิมมานการโสภณ” วัดมงคลคีรีเขตร์ อ.ท่าสองยาง จ.ตาก เป็นต้น

ครูบาทั้งหลายเหล่านี้ได้รับอิทธิพลแนวการปฏิบัติตนจากครูบาทั้งสี่ในจังหวัดแทบทั้งสิ้น แต่กระนั้นมิติของโลกปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการประยุกต์แนวปฏิบัติร่วมสมัยใหม่ที่แตกต่างไปจากก่อนบ้างแต่ทั้งนี้คุณค่าของการปฏิบัติตนตามแบบบูรพจารย์ยังคงสืบทอดและสืบสานกันต่อไปโดยเฉพาะการยึดถือความเคร่งครัดในศีลธรรม การฉันอาหารมังสวิรัต การช่วยเหลือสังคม การบูรณะวัด อารามและสร้างสาธารณประโยชน์อื่นๆ ทั้งในระดับของสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นจุดกำเนิดการปฏิบัติตนอย่างเข้มแข็งจนกลายเป็นอารยธรรมวิถีของครูในสังคมภาคเหนือเสมอมา

อารยธรรมวิถีของครูในสังคมภาคเหนือเสมอมา

แผนภาพที่ 2 แสดงการพัฒนาศักยภาพของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูนตามวิถีครูบา

2. คุณค่าการพัฒนาชุมชน องค์กร และสถาบันหลักทางสังคม จากภาพของครูบาทั้งสี่รูปทำให้สังคมภาคเหนือได้ตระหนักถึงการกิจตามหลักพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะจุดเริ่มต้นของ

หลักธรรมทั้งปวงนั้นก็คือ การให้และการเสียสละความเห็นแก่ตัวเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้มากที่สุด ดังสังเกตได้จากหากมีกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง การช่วยเหลือสังคม ชุมชนไม่ว่าจะด้วยแรงหรือด้วยทรัพย์สินจะเกิดความสำเร็จได้โดยง่าย อีกทั้งระดับความร่วมมือจากประชาชนทั่วไปที่มาพร้อมกับความเคารพศรัทธาจากผู้นำทางศาสนาที่คอยให้แนวทางและกำลังใจตลอดเวลา นับได้ว่า สังคมภาคเหนือหากมีครุบาเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้สานต่องาน มักจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีอย่างกรณีการสร้างถนนขึ้นพระธาตุคุดอยสุเทพของครุบาเข้าศรีวิชัยก็สำเร็จได้ภายในระยะเวลาอันสั้น นอกจากนี้เหตุผลหนึ่งที่อารยธรรมการร่วมกันสร้างร่วมกันต่อยอดผลงานก็เพราะหวังถึงสภาพทางสังคมที่ต้องการให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะของชุมชนภาคเหนือ อันเป็นการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของเพื่อนบ้านและของชุมชน ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ

แผนภาพที่ 3 แสดงอารยธรรมทางแนวคิด วิธีการและคุณค่าของครุบาอภิชาตชาปี

นอกจากนี้ อารยธรรมยังมองไปถึงกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ด้วยความสมัครใจ กระตือรือร้นโดยไม่หวังผลตอบแทน ผู้มีจิตสาธารณะ

คือผู้ที่มีลักษณะเป็นผู้ให้และช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปันความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคม สำหรับการพัฒนาสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษาได้ปรากฏในเชิงชุมชนต้นแบบของการใช้ชีวิตอย่างปกติสุข ยึดถือแนวปฏิบัติภายใต้แนวคิดของครุบาทั้งหลาย เช่น ชุมชนห้วยตัมจะยึดถือ และปฏิบัติศีลธรรมอย่างเคร่งครัด ไม่ทานเนื้อ เข้าวัดในทุกๆวันพระทั้งเด็กผู้ใหญ่ คนชราก็ปฏิบัติแนวเดียวกันทั้งหมดทำให้สถาบันครอบครัวมีความอบอุ่นและ

เข้มแข็งอย่างมาก สำหรับสถาบันศาสนาภายใต้ การหลักปฏิบัติของครุบาทั้งสิ้นที่ได้วางรากฐาน สำคัญที่แนวทางการปฏิบัติทั้งตนเองและการ ปฏิบัติต่อสังคมชุมชนรอบข้างจะสามารถพัฒนา ตนเองได้ และสถาบันการศึกษาอันเป็นผลในเชิง ปัจจุบันที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างมาก

แผนภาพที่ 4 แสดงภาพเปรียบเทียบอารยธรรม ระหว่างครุขาวปีกับครุบาพรหมมา

นอกจากนี้การสร้างถาวรวัตถุไว้จำนวนมากแล้ว ยังสามารถศาสนบุคคลที่เป็น ทายาทให้กับพระพุทธศาสนาโดยการจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษา อาคารสถานที่ที่ ใช้สำหรับการศึกษาของพระภิกษุสามเณรทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป โดยเฉพาะวัดพระพุทธรบาทห้วยตัม วัดพระพุทธรบาทตากผ้า เป็นต้น ที่ได้รับ อานิสงส์จากแนวคิดการพัฒนาของครุบาที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา ให้กับศาสนทายาทจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งการสร้างคุณประโยชน์สาธารณะอื่นๆ อีก

มากมาย เช่น สร้างโรงเรียน สร้างถนน สร้างสะพาน สร้างฝาย ศาลาริมทาง เป็นต้น นับเป็นคุณค่าของอารยธรรมวิถี

แผนภาพที่ 5 แสดงภาพการนำเสนออารยธรรมวิถีครูบาของนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ภาควิชาภาษาอังกฤษ

3. คุณค่าการพัฒนาระดับนโยบายการพัฒนาภาคจังหวัด ผ่านอารยธรรมวิถีสี่ครูบาได้สะท้อนมุมมองเชิงสร้างสรรค์ผลงานเชิงประจักษ์ต่อสังคมตลอดมาโดยการขับเคลื่อนขององค์กรบริหารส่วนจังหวัดที่ได้นำโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านใช้ในการพัฒนาสังคมระดับจังหวัดจัดเป็นนโยบายร่วมกับหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่นต่างๆ และภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันการศึกษาซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ร่วมกันคิด ร่วมทุน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการระดมทรัพยากรสรรพกำลังเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และทันต่อปัญหาความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น ที่มีบทบาทหลัก ๆ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดลำพูน จะทำหน้าที่คอยกำหนดกิจกรรม/โครงการที่ได้รับการร้องขอ/ร้องเรียนจากประชาชน สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างที่จำเป็นในการก่อสร้างตามโครงการที่ได้รับอนุมัติจากนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน ให้คำแนะนำช่วยเหลือ สนับสนุนบุคลากรเครื่องจักรกล

ในกรณีที่การดำเนินงานตามโครงการมีปัญหาอุปสรรคหรือต้องการความช่วยเหลือ และติดตามตรวจสอบผลการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ รับผิดชอบในพื้นที่ในการสำรวจตรวจสอบ

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

สถานที่ดำเนินโครงการ การสำรวจออกแบบและประมาณการค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการ การสมทบวัสดุน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับใช้กับเครื่องจักรกลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน และบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดลำพูน เป็นแกนหลักในการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่กับประชาชน เป็นผู้รับผิดชอบหลักร่วมกับประชาชนในการดำเนินโครงการ การร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมสมทบทุน ร่วมแรงงาน ร่วมใจ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามตรวจสอบจนโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

แผนภาพที่ 6 แสดงภาพการเปรียบเทียบอารยธรรมของ 4 ครุบาในจังหวัดลำพูน

ซึ่งโครงการวิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้านจะเห็นได้ว่าเป็นการร่วมมือกันของทุกภาคส่วนในสังคมในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม

ในทุกขั้นตอนนั้นจะเน้นในเรื่องของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยที่ภาครัฐจะเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น เช่น สนับสนุนในเรื่องของงบประมาณ เครื่องจักร วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพราะฉะนั้น กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครุบานั้นมีจุดเริ่มต้นมาจาก “เราประกาศแนวทางการทำงานโดยใช้วิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้านต่อสภา เออวิถีนี้มาปฏิบัติเป็นหมู่บ้านละแสน มีกระบวนการทำงานโดยให้ อบท. เป็นผู้ประสานชาวบ้านคิด อบจ. เป็นสิ่งของมีการทำ MOU ร่วมกัน... วิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้านจะเริ่มด้วยคำว่า ร่วมคิด ร่วมใจ(ร่วมศรัทธา) ร่วมแรง ร่วมทุน ร่วมรับผลประโยชน์

อารยธรรมวิถี ๔ ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

ร่วมดูแลรักษา นี่เป็นหลักวิถีครูบา ดังนั้น คุณค่าการพัฒนาในระดับนโยบายการพัฒนาภาคจังหวัดจะเป็นมองถึงองคาพยพระดับความต้องการของพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมมากที่สุดทำให้จังหวัดลำพูนเป็นอีกจังหวัดที่มีผลคะแนนการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการบริหารและการพัฒนาพื้นที่มากที่สุดเป็นผลมาจากการประกาศนโยบายตามโครงการวิถีครูบา งานหน้าหมู่บ้านขององค์กรบริหารส่วนจังหวัด จะเป็นลักษณะของการกระตุ้นภาคีของ อบจ. (องค์การบริหารส่วนจังหวัด) คือ เทศบาล อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ใช้รูปแบบภาคีความร่วมมือผ่าน อปท. (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) เพราะลำพังเพียง อบจ. ทำเองไม่ได้ทั้งหมด... เริ่มจากความต้องการของประชาชน เขียนเป็นโครงการผ่าน อปท. เพื่อบรรจุในแผนพัฒนา 4 ปีตามแผนการพัฒนาของท้องถิ่นนั้นๆ

ต้นแบบการพัฒนาตนเองตามอารยธรรมวิถี ของพระสงฆ์ในจังหวัดลำพูน

จากการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบ รับฟังข้อมูลผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์ร่วมกัน คณะผู้เข้าร่วมเรียนรู้และศึกษาทั้งหมดซึ่งพระนิสิตคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน จำนวน 20 รูป ได้รับความรู้ แนวคิด และหลักการพัฒนาตนเองของครูบาในจังหวัดลำพูนสามารถสรุป ดังต่อไปนี้

ครูบาเจ้าศรีวิชัย

การปฏิบัติที่มีเอกลักษณ์ แต่มีเป้าหมายเดียวกันคือการอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา และถือนั่นอยู่ในวิถีแห่งธรรมอย่างแน่วแน่มั่นคง ได้สร้างศรัทธาจากธรรมะปฏิบัติของท่าน เป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธบริษัทและพระเถระทั่วไป ด้วยความมั่นคงในการบำเพ็ญสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเป็นที่เลื่องลือสักกะลาทั่วไปในหมู่ชาวล้านนาด้วยการพัฒนาดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 7 แสดงภาพการสนทนาคณะ

หลานของครูบาศรีวิชัย แห่งวัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน

แผนภาพที่ 8 แสดงภาพหมู่ของคณะผู้วิจัยและนิสิตลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ณ วัดบ้านปาง อ.ลี้ จังหวัด

ลำพูน

1) การเน้นการรักษาด้านศิลปกรรม ครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มีจริยวัตรที่งดงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการเสพ หมากร เมือง ท่านมีคำสอนที่ขอให้ศิษย์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติบำเพ็ญความดียึดมั่นในพระวินัย ให้มีเมตตากรุณาต่อประชาชน(สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพูกาวิน, 24 สิงหาคม 2562)

2) **การฝึกความอดทน** ท่านมีความอดกลั้นต่อความทุกข์ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ อดทนต่อความทุกข์ อดทนต่อคำด่า คำดูหมิ่น และอดทนต่อความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นคือ ความอดทน อดกลั้น ต่อความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกาย และจิตใจ การที่ท่านมีความอดทนต่อสิ่งต่างๆ

3) **การเสริมความมุ่งมั่น** ครูบาศรีวิชัยมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า "ตั้งปรารถนาขอหื้อได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว"(สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, 24 สิงหาคม 2562)

4) **การวางเฉย** ครูบาศรีวิชัยท่านเป็นผู้ที่วางใจเป็นกลางๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้างเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลงและเพราะกลัว ไม่ได้ฝักใฝ่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นคนหนักแน่นมีสติอยู่เสมอ (สัมภาษณ์ นางบุญเนื่อง เตชะอุบ, 24 สิงหาคม 2562)

5) **การปฏิบัติภาวนา** ครูบาศรีวิชัยท่านเป็นนักปฏิบัติภาวนาอยู่เสมอ ซึ่งในการปฏิบัติของท่านมีทั้งการรุดงค์เพื่อขจัดกิเลสของตน การสวดมนต์เพื่อเป็นการเข้าถึงความเพียร การทำสมาธิเพื่อพิจารณาจนเกิดเป็นปัญญา(สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, 24 สิงหาคม 2562)

ครูบาอภิชัยชาวปี

ด้วยอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนรูปแบบใหม่ให้กับครูบาภายใต้กรอบพระพุทธศาสนาฐานะนักเคลื่อนไหวทางสังคมในล้านนาที่ยังยึดการปฏิบัติจารีตดั้งเดิม เป็นนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีแนวคิดที่มีความซับซ้อนทำให้ครูบาอภิชัยชาวปีมีความแตกต่างจากนักเผยแผ่ศาสนาทั่วไป ซึ่งมีวิธีการในการพัฒนาพระสงฆ์ตามแนวทางครูบาชาวปีดังนี้

1) **การถือสังฆะ** ท่านเป็นผู้ที่ยึดถือคำพูดหรือสังฆะเป็นใหญ่ เมื่อได้ลั่นวาจา คำใดออกไปท่านก็จะปฏิบัติตามนั้น (สัมภาษณ์ นางเมฆชลา ชมพูภาวิน, 24 สิงหาคม 2562)

2) **การสร้างสาธารณะประโยชน์** การทำงานเพื่อสังคมและศาสนาของครุบา อภิชัยชาวปี เป็นการเคลื่อนพลังศรัทธาของคนในชุมชน (สัมภาษณ์ พระครูสุนทร อรรถการ, 20 สิงหาคม 2562)

3) **การเผยแผ่พุทธศาสนา** เป็นการสร้างพื้นที่สัญลักษณ์ทาง พระพุทธศาสนาของครุบาอภิชัยชาวปีได้ เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้คนเกิดความศรัทธา ได้ง่ายมากขึ้น อาจเนื่องด้วยมีสิ่งการจับต้องได้และทรงคุณค่าต่อการพบเห็น สร้างความเชื่อ การเดินทางไปสร้างศาสนสถานในแต่ละถิ่นจะมีผู้คน หลังไหลกัน มาทำบุญ การช่วยเหลือผ่านการรับนิมนต์ไปในสถานที่ห่างไกลความ เจริญทำให้ บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงสัญลักษณ์มีการขยายเป็น วงกว้างมากยิ่งขึ้น

4) **ความอดทนออกถัน** อันเป็นแนวทางปฏิบัติ และเป็นแนวในการที่ครุบา ชาวปีได้นำมาปฏิบัติและอบรมสั่งสอนประชาชน ในบ้านผาหมาม เพราะท่านได้ จำพรรษาอยู่ที่นั่น ท่านเคยมีคดีในทางราชการ ที่เอาผิดท่าน จากการเล่าขานมัน มานานทั้งคณะสงฆ์ ศรัทธาประชาชน ได้ทราบกันดี จนท่านต้องออกมาบวช ชาวหม่มขาว จึงเรียกชื่อท่านว่า **“ครุบาชาวปี”**

ครุบาเจ้าอภิชัย เป็นผู้สืบต่องานพัฒนาจากครุบาศรีวิชัย อิทธิพลที่มีต่อ แนวคิดครุบาอภิชัยชาวปีในการขับเคลื่อนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีวิธีการ หลักในการเชื่อมโยงเครือข่ายของสังคมพุทธศาสนาที่มีการแผ่ขยายขึ้น ในแถบ ภาคเหนือตอนบนของขบวนการครุบาอภิชัยชาวปี จากการนิมนต์เดิน ทางไปนั่ง หนัก เทศนาสั่งสอนและการสร้างศาสนสถานงานสาธารณประโยชน์ ให้กับสังคม

ท่านเป็นผู้ที่ยึดถือคำพูดหรือสัจจะเป็นใหญ่ ท่านจะสั่งสอนศรัทธาประชาชนเกี่ยวกับหลักชั้นดีธรรมมาโดยตลอดให้มีความอดทน อดกลั้น ต่อการทำงาน การใช้ชีวิต การระงับสติอารมณ์ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

แผนภาพที่ 9 แสดงภาพหมู่ของคณะผู้วิจัยและนิสิตลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ณ วัดชัยวงศ์พัฒนา อ.เถิง จังหวัดลำพูน

ครุบาชัยยะวงศาพัฒนา

ท่านได้รับการศึกษาอบรมจากสำนักของครุบาชัยลังกา ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และเมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุครั้งแรกก็มีพระสุพรหมยานเถร (ครุบาพรหมา พรหมจกโก) วัดพระพุทธรบาทตากผ้า เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์สอนข้อวัตร ปฏิบัติตามแนวของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี ที่ยึดถือการปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิ กรรมฐานมาโดยตลอดท่านมีแนวคิดในการยึดถือปฏิบัติตามหลักปาริสุทธิศีล 4 ศีล 5 การปฏิบัติธรรมของครุบาชัยยะวงศาพัฒนานั้นท่านเจริญรอยตามครุบา อาจารย์ที่ท่านเข้ารับการศึกษา โดยมีวิธีการในการพัฒนาดังนี้

1) **การเดินธุดงค์** ครุบาชัยยะวงศาพัฒนา เริ่มงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา มาตั้งแต่ครั้งที่ท่านอุปสมบทใหม่ๆ โดยการเดินธุดงค์ไปตามป่าเขาผ่านหมู่ชาวกระเหรี่ยง ครุบาชัยยะวงศาพัฒนา เผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ตาก แม่ฮ่องสอน และชายแดนประเทศพม่า ท่านได้อบรมสั่งสอนให้ชาวเขาเคารพนับถือพระพุทธศาสนา

2) การเล่านิทานสอน คุรุบาทชัยยะวงศาพัฒนา ท่านจึงได้เล่านิทานให้ชาวบ้านฟังในวันพระ เพราะชาวบ้านหยุดการทำงานเพื่อเข้าวัดฟังธรรม เป็นการมารวมตัวทำบุญพร้อมกันอย่างพร้อมเพรียง รวมไปถึงในวันนั้นจะเป็นวันตัดบาตรผัก ไม่กินเนื้อสัตว์ นี่เป็นเอกลักษณ์จุดเด่นของชุมชนบ้านห้วยตม ดังผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวไว้ว่า งานด้านการเผยแพร่ คุรุบาทชัยยะวงศาพัฒนาท่านไม่พูดมาก ท่านเผยแพร่ธรรมะโดยการเล่านิทาน ปฏิบัติตนให้ดูเป็นแบบอย่างจึงทำให้ชาวบ้าน เกิดความศรัทธา (สัมภาษณ์ พระครูสุนทรอรรถการ, 20 สิงหาคม 2562)

3) การพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน การพัฒนาผู้นำชุมชน ให้เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาในด้านต่างๆ คำสั่งสอนด้านการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในปัจจุบัน

แผนภาพที่ 10 แสดงแผนภาพการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ฦ วัดชัยวงษา อ.ลี จังหวัดลำพูน

เพราะทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาแต่สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจ

เปลี่ยนแปลงไปได้คือ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติปัญญาพิจารณาสิ่งที่เข้ามากระทบจากสิ่งยั่ววนภายนอก คุรุบาทชัยยะวงศาพัฒนา จึงได้ฉีควัดขึ้นป้องกันภัยอันตรายให้กับชุมชนบ้านห้วยตม ด้วยหลักธรรมในการดำเนินชีวิต อยู่อย่างไรให้มีสุข ไม่สร้างทุกข์ให้ผู้อื่น(สัมภาษณ์ พระครูสุนทรอรรถการ, 20 สิงหาคม 2562)

4) การปฏิบัติเป็นแบบอย่าง แม้ว่าท่านจะไม่เป็นนักเทศน์ที่มีความชำนาญเรื่องการเทศนาวิธี แต่พระคุณท่านก็ใช้วิธีการเผยแผ่แบบบูรณาการ คือ การแสดงออกทางข้อวัตรปฏิบัติที่สงบเรียบร้อย ตามหลักของพระสงฆ์ผู้เป็นสุปฏิปันโนบุคคล คือ พระผู้ประพฤดีดี ปฏิบัติชอบ อากัปกิริยาที่สงบเรียบร้อยของท่าน เจริญรอยตามพระอรหันต์ผู้เป็นครูบาอาจารย์ คือ ครูบาชัยลังกา

ครูบาพรหมา พรหมจกโก

ครูบาพรหมานั้นท่านเป็นนักปฏิบัติ ที่ชาวพุทธทั่วไปรู้จักดี และคำสอนของท่านก็เป็นแนวทางให้พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตาม ซึ่งจากแนวคิดส่งผลให้เกิดการปฏิบัติของครูบาพรหมามีวิธีการดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 11 แสดงแผนภาพการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ณ พระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จังหวัดลำพูน

1) การปฏิบัติธรรม ท่านออกไปอยู่ป่าบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อดำเนินตามครรลองแห่งพระสาวกทั้งหลายที่เป็นมาแล้วแต่ในอดีต เมื่อคิดพิจารณาแล้วก็ได้เดินทางตรงไปตอดย่น้อย ซึ่งตั้งอยู่ปากแม่น้ำปิง เขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่(สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาชิโร, 20 สิงหาคม 2562) ท่านครูบาได้อยู่พักจำพรรษาที่นี้ 1 พรรษา ออกพรรษาแล้วก็เดินทางต่อไปในสารทิศต่างๆ ตามป่าเขาลำเนาป่าจนทะลุถึงเขตแดนพม่า-ลาว-อีสาน และบริเวณเขตไทยตามหมู่บ้านยางกะเหรี่ยง จนพูดภาษาชาวเขาเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

2) **ส่งเสริมการศึกษา** ท่านครูบาก็ได้เริ่มบูรณะสิ่งต่างๆ ในบริเวณวัดที่ละชนิดที่ละหน่อยไปเรื่อยๆ จนเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนมากขึ้นทุกวัน (สัมภาษณ์ นางเมฆชลา ชมพูกาวิณ, 24 สิงหาคม 2562) ท่านครูบาก็ได้เริ่มบทบาทจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม-บาลีที่วัดพระพุทธรบาทฯ เกือบทุกปีท่านครูบาตั้งใจพัฒนาด้านธรรมะและถาวรวัตถุควบคู่กันไป จนเป็นที่โด่งดังทั่วพากฟ้าเมืองไทย ท่านครูบาสนับสนุนการศึกษานักธรรม-บาลีอย่างเต็มที่ (สัมภาษณ์ พระครูสุนทรอรธการ, 20 สิงหาคม 2562)

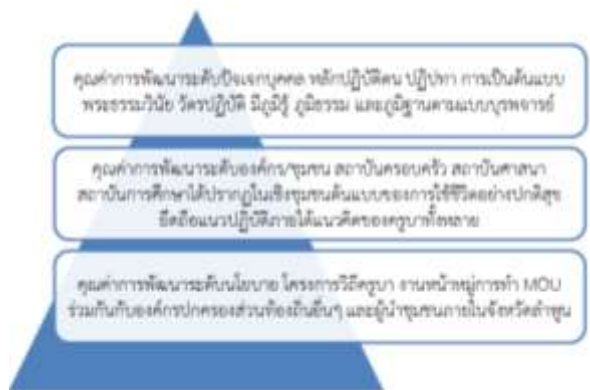
3) **การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน** และสั่งสอนลูกศิษย์ ตั้งสำนักปฏิบัติและควบคู่กับสำนักเรียนปริยัติสามัญเพื่อส่งเสริมการศึกษาไปด้วย ครูบาพรหมาเป็นพระนักปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ(สัมภาษณ์ นางเมฆชลา ชมพูกาวิณ, 24 สิงหาคม 2562)ในปีพ.ศ. 2491 ครูบาพรหมาได้กลับมาจำพรรษา ณ วัดพระพุทธรบาทตากผ้า และได้จำพรรษาอยู่วัดนี้เรื่อยมาจนมรณภาพ ท่านได้เป็นประธานอำนวยการบูรณะวัดพระพุทธรบาทตากผ้า

4) **มีเมตตา** คือ ครูบาพรหมมา หลวงพ่อมีความเมตตากรุณาและพรหมวิหารสี่มาแต่เยาว์วัยอย่างหาที่เปรียบมิได้ (สัมภาษณ์ พระพุทธรบาทพิทักษ์, 20 สิงหาคม 2562) ท่านเป็นผู้มีความเมตตาต่อสรรพสิ่งในโลก มีความรักใคร่ สั่งสอนผู้นำชุมชน ให้ธรรมะแก่ชาวบ้านด้วยความเมตตา ปรรณาดิอยากให้ชุมชนมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์โลกทั่วหน้า

5) **การวางเฉย** ครูบาพรหมมา พรหมจักโก ท่านมีความวางใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง เช่น ในการเลือกผู้นำเพื่อพัฒนาชุมชน ท่านไม่เข้าข้างใคร แต่จะชี้แนะให้ชุมชนรู้จักการพิจารณา การเลือกผู้นำชุมชน ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง (สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาวิโร, 20 สิงหาคม 2562)

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ตามหลัก อารยธรรมวิถีสี่ครุบาในจังหวัดลำพูน สามารถจัดระดับของการเสริมสร้างคุณค่า และการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ รวมไปถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน จังหวัดลำพูนได้ 3 ระดับ ได้แก่ คุณค่าการพัฒนาระดับปัจเจกบุคคลอันเป็นผลมา จากต้นแบบตามอารยธรรมวิถีของครุบาทั้งสี่ที่ได้วางแนวทางการปฏิบัติให้กับลูก ศิษย์และประชาชนได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน คุณค่าการพัฒนาระดับของ ชุมชน องค์กรและสถาบันต่างๆ ภายในจังหวัดลำพูนและใกล้เคียงโดยเฉพาะ ความสามารถในการสร้างความสามัคคีกันระดับครอบครัว ชุมชนจนสามารถ นำไปความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมกันทั้งหมดอีกทั้งการ ปฏิบัติตนตามแบบอย่างที่ดีงามตามอารยธรรมของครุบาอันประจักษ์แก่สายตา ของบุคคลทั้งหลาย และคุณค่าการพัฒนาระดับเชิงนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่น้อมนำเอาหลักคำสอนไปผนวกบูรณาการกับนโยบายและ แผนปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและตรงต่อความต้องการของประชาชนได้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 12 แสดง ภาพการสังเคราะห์คุณค่า ตามหลักอารยธรรมวิถีสี่ครุ บางในจังหวัดลำพูน

การบูรณาการหลักอารยธรรม เพื่อการเรียนการสอนในสถานศึกษา

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับด้านการจัดการศึกษาในโรงเรียน การศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย ท่านจึงได้สืบสานปณิธานโดยได้เป็นประธานดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนต่างๆ และครูบาแต่ละท่าน ก็ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนทั้งสิ้น

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับหลักการจัดการศึกษาด้านเนื้อหาสาระที่เรียนการจัดการศึกษามีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูบา ทั้งในโรงเรียนและร่วมกับชุมชน หลักสูตรที่เรียนมีการนำเอาวิถีชีวิต คุณธรรม ความเสียสละของครูบามาจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนทุกชั้นเรียน

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับด้านการวางแผนการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีการจัดการศึกษาด้านการวางแผนการเรียนการสอน โดยได้ทำแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติของครูบา ผลงานจากการปฏิบัติตนของครูบา ตลอดจนแนวทางปฏิบัติที่ดั่งงามของครูบา เพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งของครูและของนักเรียน

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาด้านสื่อวัสดุ อุปกรณ์การศึกษา การจัดการศึกษาด้านสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ทางโรงเรียนเป็นถิ่นกำเนิดของครูบามีการให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของครูบาผ่านทางสื่อวีดิทัศน์ และมีการพานักเรียนไปเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีการพัฒนาการ

จัดการเรียนการสอนของคณะครูอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยจัดพัฒนาสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูบากับการจัดการศึกษาด้านกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน โรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน ที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติตนของครูบา โดยมีการสวดบทธรรมมี 30 ทศ ทุกวันจันทร์ สวดมนต์แปลทุกวันพุธ และคณะครู นักเรียนได้ทำบุญตักบาตรทุกวันศุกร์เป็นประจำ มีการนิมนต์พระมารับบิณฑบาต เพื่อให้ให้นักเรียนรู้จักการเสียสละ เพื่อแผ่การรู้จักทำบุญด้วยการให้ทาน อีกทั้งทางโรงเรียนยังให้ความสำคัญในการนำเอาเรื่องราวของครูบามาเสริมในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษาทุกท่านก็เอาใจใส่เป็นอย่างดีในการจัดกิจกรรมเสริม และสนับสนุนงบประมาณช่วยในการดำเนินการ ผู้ปกครองส่วนมากก็อยู่ในศีลอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการเรียน การสอนในโรงเรียน กิจกรรมต่างๆ หรือการดำรงชีวิตของครอบครัว ที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียนมีความเชื่อ เลื่อมใสศรัทธา และสิ่งที่ครูบาแนะนำล้วนเป็นเรื่องของศีลห้าที่เอามาปฏิบัติ

การบูรณาการหลักอารยวิถีสี่ครูบากับหลักการจัดการศึกษาด้านการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ ครูมีการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ที่มีการนำเอาแนวทางปฏิบัติที่ดีของครูบามาประยุกต์ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้อย่างเที่ยงตรง และโปร่งใสเจริญตามรอยของครูบา คณะครูนำข้อมูลจากระบบอินเตอร์เน็ตมาจัดกิจกรรมเพิ่มเติม และการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ สามารถสรุปสาระและเชื่อมโยงเพื่อการนำมาวางแผนทำโครงการ หรือจัดทำแฟ้มสะสมงานแต่ละวิชาได้ จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแผนกสามัญศึกษา คະแนนจาก

จิตอาสาพัฒนาสังคม คະแนนจากความประพฤติเหมาะสมกับการเป็นศาสนทายาท ตามวัตถุประสงค์ของครูบา

วิเคราะห์การบูรณาการการรักษาศีลห้าในโรงเรียน ในการพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน เป็นการประยุกต์ใช้หลักศีลห้าเพื่อให้พัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน ครูอาจารย์สอนศีลห้าหน้าเสาธงในช่วงเช้า อย่างน้อยอาทิตย์ละครั้ง ครั้งละ 4-5 นาทีเป็นอย่างน้อยและเชิญหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องมาสอนเรื่องศีลห้า นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องศีลห้าบ่อยๆจะทำให้ซึมซับและเข้าใจเพิ่มมากขึ้นจนนำไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมของนักเรียน

การบูรณาการแบบโยงใย (Webbed model) เป็นการบูรณาการที่กำหนดประเด็นขึ้นจากการวิเคราะห์บริบททางสังคม และชุมชน ของโรงเรียนที่อยู่ใกล้ครูบา แล้วโยงไปสู่การเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมต่างๆ แต่ละส่วนมีมโนทัศน์ใดบ้างที่สอดคล้องกับมโนทัศน์ในประเด็นที่ตั้งไว้ จากนั้นกำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับประเด็นที่ตั้งไว้ แล้วคณะครูก็ทำการสอนเรื่องนั้น ๆ โดยต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานร่วมกัน และเลือกประเด็นที่เหมาะสมที่เกี่ยวกับชุมชนและแนวทางการปฏิบัติตนของครูบา จากภาพรวมของนักเรียน ค่อนข้างจะเข้าใจเรื่องศีลห้า โดยเฉพาะนักเรียนในระดับมัธยมตอนต้นและชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 สังเกตจากเป็นโรงเรียนเดียวที่ในวันพระ พ่อแม่ของเด็กจะเข้าวัดและชวนลูกไปด้วย และส่วนใหญ่จะรับเอาศีลห้า ทำให้เด็กได้ซึมซับโดยอัตโนมัติ และการได้เข้ามาทำบุญในวันพระถือว่าเป็นการปฏิบัติตามศีลห้าไปในตัวอยู่แล้ว เด็กนักเรียน ครูได้มาทำกิจกรรม ในวันพระ ทำหน้าที่ของชาวพุทธ ครูอาจารย์ที่สอนวิชาพระพุทธศาสนา สอนเรื่องของคุณและโทษของการไม่ประพฤติปฏิบัติตามศีลห้า และถ้าปฏิบัติศีลห้าแล้วจะมีประโยชน์อย่างไรบ้าง จะเห็นว่าเด็กนักเรียน มีความรู้ความเข้าใจว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดีสิ่งไหนควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิด

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

เนื่องจากพื้นฐานของครอบครัว ชุมชน มีการประพฤติปฏิบัติและการสั่งสอน ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากพ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ที่ได้สั่งสอนเกี่ยวกับคำสอนของครุบา ในการ ถือศีล กินเจ ซื่อสัตย์สุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น

แผนภาพที่ 13 แสดงภาพการบูรณาการหลักอารยธรรมเพื่อการเรียนการสอนในสถานศึกษาในจังหวัดลำพูน

องค์ความรู้จากการวิจัย

ครุบาทั้ง 4 ครุบามีหลักสำคัญที่ใช้ยึดถือปฏิบัติเป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่ดี ให้ผู้คนเกิดศีลธรรม มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติดี ในที่นี้ขอกกล่าว

อ้างอิงครูบาเจ้าศรีวิชัย ครูบาอภิชัยชาวปี พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (ครูบาวงค์) และครูบาพรหมมาพรรมจักโก ครูบานับเป็นพระอริยสงฆ์ของ พระคุณท่านทั้งสี่รูปได้เจริญรอยตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และได้ทุ่มเทเสียสละให้กับงานพระพุทธศาสนา สงเคราะห์ชุมชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ปรากฏผลงานให้เห็นเป็นประจักษ์จำนวนมาก ด้านต่างๆ เช่น ด้านคำสอน ด้านการปฏิบัติ การเผยแพร่ และการพัฒนา สี่ครูบานั้นส่วนใหญ่แล้วจะเน้นคำสอนที่คล้ายกัน กล่าวคือ หลักศีลห้า หลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหารธรรม 4 หลักขันติธรรม เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนควบคู่ไปกับการในการปฏิบัติ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นดั่ง เข็มทิศ นำทางชีวิตสู่ความเจริญ อันเป็นแนวทางในการสั่งสอนและปฏิบัติของสี่ครูบา

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา จะเป็นการให้เสริมสร้างให้ประชาชนได้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันโดยการเข้ามามีส่วนร่วม โดยร่วมคิด ร่วมแรง ร่วมทำ เพื่อให้เกิดความหวงแหนในสิ่งที่ได้มาเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน เพราะเมืองลำพูนเป็นเมืองเอกลักษณ์ของนักบุญแห่งล้านนา การน้อมนำเอาวิถีครูบามาเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งเชิงวัฒนธรรมทางสังคมให้กับเมืองลำพูนได้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งดังกล่าวจะเป็นการให้ประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามยุทธศาสตร์การพัฒนา และเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนบนรากฐานทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ดังนั้น ความเข้มแข็งจึงจะเกิดเป็นวงกว้างภายในชุมชน และขยายไปยังชุมชนอื่นๆ เกิดการต่อยอดในเรื่องของรายได้ อาชีพ การพัฒนาสินค้า และการชิมช้อปเอาความศรัทธา ความเชื่อเข้าไปแบ่งปันจากชุมชนสู่ชุมชน เป็นการขยายฐานความศรัทธาต่อไปอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมคุณค่าและการพัฒนาตนของพระสงฆ์ตามหลักอารยธรรมวิถี 4 ครูบา มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ การเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดความศรัทธาให้ความเคารพนับถือ การศึกษาและเรียนรู้อยู่เสมอเป็นการสร้างคุณค่าที่ทำให้เกิดการยอมรับในความสามารถ พัฒนาขัดเกลาจิตใจเป็นการสร้างคุณค่าที่จะก่อให้เกิดคุณความดีขึ้นภายในจิตใจที่จะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติตนตามมา พัฒนาพื้นที่เรียนรู้เป็นการสร้างคุณค่าที่เกิดการให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ประสานความร่วมมือเป็นการสร้างคุณค่าในการให้ความสำคัญกับส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ต้องเข้ามามีบทบาทในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับบุคคล การปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สิ่งเหล่านี้จะทำให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองและเห็นคุณค่าของตนเอง

การบูรณาการหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบากับการจัดการศึกษาในโรงเรียนจังหวัดลำพูน โรงเรียนที่มีบริบทอยู่ใกล้ชิดกับครูบามีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมาเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา หลักพุทธธรรมที่มีการนำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษา ประกอบไปด้วย หลักเบญจศีล เบญจธรรม หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักสังคหวัตถุ 4 หลักอิทธิบาท 4 และหลักบุญ กิริยวัตถุ 3 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ครูบาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนจนเป็นอาจารย์วัตร ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียน ทางคณะครูมีการจัดกิจกรรมแทรกเพื่อให้นักเรียนเห็นประโยชน์และคุณค่าของหลักพุทธธรรม ในรูปแบบต่างๆ เช่น การอบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกวันหน้าเสาธง แทรกเรื่องของบุคคลหรือนักเรียนผู้ประสบความสำเร็จในการเรียน ได้คะแนนระดับดีเยี่ยม ได้รับรางวัลการแข่งขันต่างๆ นอกจากนี้ในการสอน ครู ก็แทรกคุณธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม

การปฏิบัติตนของครูบา ครูบาไม่ใช่พระภิกษุที่ครองผ้าค้ายครูบา หรือมีเครื่องประกอบให้ดูเหมือนครูบาเพราะการสร้างรูปลักษณ์หรืออัตลักษณ์ภายนอกอาจจะดูเหมือนแต่โดยเนื้อแท้แล้วขนบธรรมเนียมการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือนกันอารยธรรมวิถีของครูบา เป็นค่ายก่องอย่างสูงสุด ด้วยความเคารพนับถือที่ประชาชนมอบให้หรือใช้เรียกพระภิกษุสงฆ์และผู้ทรงคุณ ทรงพระไตรปิฎก เชี่ยวชาญทั้งในด้านคันธธุระและวิปัสสนาธุระ ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีศีลาจารวัตร อังงดงามไม่ต่างพร้อยในพระธรรมวินัย วัตรปฏิบัติ มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน มีประสบการณ์ทำหน้าที่ในการ สั่งสอนกุลบุตรและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดลำพูนอารยธรรมวิถีของครูบาก็เกิดจากการศึกษาพระธรรมวินัย ในพระพุทธศาสนาแล้วยึดถือเป็นวิถีปฏิบัติของครูบาในแต่ละรูป

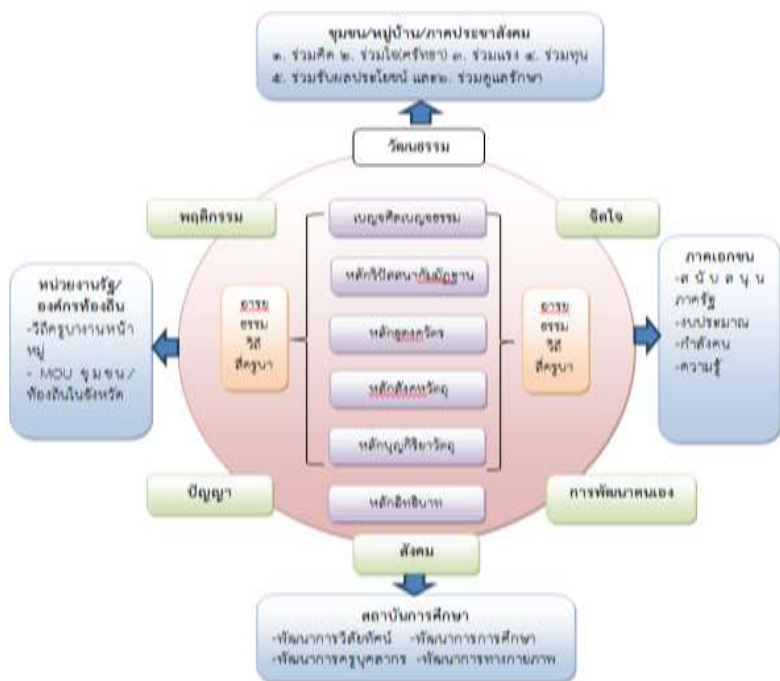
อารยธรรมวิถีสี่ครูบาสู่การจัดการศึกษาโรงเรียนจังหวัดลำพูน เป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ได้ดำเนินงานพัฒนาการศึกษาอย่างเต็มที่ มีการบริหารแบบมีส่วนร่วม นำชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษาเข้ามามีบทบาท ร่วมพัฒนาการศึกษาจัดระบบการนิเทศติดตาม การสรุปรายงานและการจัดทำโครงการ/กิจกรรมให้มีความชัดเจนการบูรณาการด้านการจัดการศึกษาในโรงเรียน การนำแนวคิดอารยธรรมวิถีของครูบามาใช้ในการจัดการศึกษาถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา เพราะเป็นการยกระดับความรู้ และพัฒนาแนวความคิดของมนุษย์ให้ทันยุคทันสมัย เพราะเน้นในด้านคุณธรรมจริยธรรม จึงมีความเหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบัน ด้านเนื้อหาสาระที่เรียน มีการจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เกี่ยวกับครูบา ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

การจัดการเรียนตามหลักสูตรอารยวิถีสี่ครูบาของสถานศึกษาในจังหวัดลำพูนได้ถูกนำมาใช้ในการเรียนการสอน และการบริหารจัดการโรงเรียนทำให้นักเรียนได้พัฒนาตนเองจนเกิดการพัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอก และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้มีกุศลธรรมงอกงามในชีวิต การพัฒนาทางด้านสังคม ความประพฤติ การตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลช่วยเหลือกันและกันการพัฒนาทางด้านจิตใจ ให้มีความเข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียรอดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน และการ พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สรุปได้ว่า งานวิจัยเรื่องอารยธรรมวิถี 4 ครูบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูนเป็นอีกหนึ่งองค์ความรู้ที่ยังมีลมหายใจมีชีวิตบนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นแต่กระนั้น แนวคิดหลักปฏิบัติ รวมทั้งคำสอนยังคงมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชน พัฒนาสังคมตามแบบฉบับของจังหวัดลำพูนโดยโครงการวิถีครู งานหน้าหมู่บ้านที่ขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเสมอมาให้ขยายฐานความร่วมมือไปยังประชาชนองค์กรท้องถิ่นอื่นๆ สถาบันการศึกษาภายในจังหวัดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่สอดคล้องกับบริบทอย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาระดับปัจเจกบุคคล การพัฒนาระดับชุมชน องค์กรและสถาบันต่างๆ และการพัฒนาระดับนโยบายของหน่วยงานรัฐและองค์กรท้องถิ่นก็ให้ความร่วมมือเพราะเชื่อมั่นและศรัทธาต่อครูบาทั้งหลายโดยมีสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้ใช้หลักสูตรอารย

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

ธรรมไปประกอบการจัดการเรียนการสอนตามแนวคิดการพัฒนาตนเองจนกลายเป็นกระแสการพัฒนาหลักทางสังคมในจังหวัดลำพูนที่เห็นเป็นรูปธรรมจนจังหวัดลำพูนได้รับการยอมรับและสร้างชื่อเสียงในเรื่องความเข้มแข็งทางการมีส่วนร่วมของจังหวัดลำพูนและความโปร่งใสในการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันซึ่งผู้วิจัยสามารถเขียนแนวคิดและหลักปฏิบัติที่มีผลการเสริมสร้างคุณค่าทางอารยธรรมและกระบวนการพัฒนาตนเอง สังคมในจังหวัดลำพูน ได้แก่ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ ด้านปัญญา ด้านการพัฒนาตนเอง และด้านวัฒนธรรมดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 14 แสดงองค์ความรู้ใหม่เรื่องอารยธรรมวิถี 4 ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ซึ่งจากการวิจัย พบว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว บทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมนั้นจะเป็นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน โดยการมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดลำพูน ข้อจำกัดหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้คือ การรับรู้อารยธรรมวิถีของสี่ครูบา พบว่า แม้แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ยังไม่ทราบถึงองค์ความรู้นี้ ผู้วิจัยและคณะจำเป็นต้องสกัดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาออกมา เพื่อที่จะนำไปอภิปราย พูดคุย และทำความเข้าใจให้กับผู้บริหาร ผู้นำชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาสังคม ซึ่งในท้ายที่สุดก็เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ สามารถเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการในการกำหนดนโยบาย จนกระทั่งนำไปสู่การอนุมัติโครงการการพัฒนาสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ที่ได้ถือว่าเป็นจุดเด่นของแนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบาในจังหวัดลำพูน

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์กรการบริหารส่วนจังหวัดลำพูน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ควรมีการสะท้อนความคิดเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของสี่ครูบา และสกัดเป็นองค์ความรู้ที่แท้จริงออกมา เพราะการศึกษาอัตชีวประวัติของสี่ครูบานั้นส่วนมากจะเป็นการศึกษาในแง่เชิงประวัติบุคคลมากกว่า ซึ่งจะไม่สามารถมองเห็นได้ถึงวิถีปฏิบัติที่แท้จริงของสี่ครูบา ได้อย่างชัดเจน

2) สถานศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนต่างๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ควรมีการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาที่อยู่ในแต่ละอำเภอมา ประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างจริงจัง สร้างจิตสำนึกให้บุคลากรภายในโรงเรียน แล้วกำหนดเป็นนโยบายในการนำมาใช้ในการจัดการศึกษากำหนดแผน ยุทธศาสตร์ด้านการดำเนินงานตามอารยธรรมวิถีของครูบาแต่ละท่านให้เห็นเป็น รูปธรรม และนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และควรมีการส่งเสริมพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมตามหลักอารยธรรมวิถี โดยการนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการ เรียนการสอนให้กับเด็กนักเรียนในทุกระดับชั้นและให้กับบุคลากรภายในโรงเรียน ให้มากขึ้น

การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรเป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความศรัทธา ในกระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักอารยธรรมวิถีของสี่ครูบา ซึ่งเป็นสิ่งที่น่า ค้นหาว่าทำไมผู้คนจึงมีความศรัทธาและพร้อมที่จะออกมามีส่วนร่วมในการพัฒนา สังคมตามวิถีปฏิบัติของครูบา และในปัจจุบัน จะมีปัจจัยหนุนเสริมใดบ้างที่จะทำ ให้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสังคมโดยยึดเอาแนวคิดของวิถีครูบาเป็นหลัก จะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนได้ อีกทั้ง ควรมีการวิจัย ต่อเนื่องเกี่ยวกับการนำเอาอารยธรรมวิถีของครูบาใช้ในการจัดการเรียนการ สอนเฉพาะด้าน เพื่อติดตามและประเมินผลการปฏิบัติตนของบุคลากรในโรงเรียน หรือความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักอารยธรรมวิถี ของครูบาเพื่อให้เกิด ผลการวิจัยที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรและนักเรียน และควรมี การศึกษาเปรียบเทียบการนำเอาหลักอารยธรรมวิถีของครูบาใช้ในการ การเรียนสอน ก่อนและหลังใช้ เพื่อให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงาน

บรรณานุกรม

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. **แผนพัฒนาจังหวัดลำพูน (พ.ศ.2557 - 2560)** ฉบับทบทวนใหม่ (รอบปี พ.ศ.2560), ลำพูน : สำนักงานจังหวัดลำพูน, 2560.

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดลำพูน. **ประวัติความเป็นมาจังหวัดลำพูน**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://123.242.167.132/officialwebsite/2013/?page_id=276 [20 มกราคม 2564].

ชาลิสา วัฒนะโชติ. **อบจ.ลำพูน ลงนามบันทึกข้อตกลงกับ อปท. เน้นการมีส่วนร่วมขับเคลื่อนพัฒนาจังหวัด แนวทาง "วิถีครุบา งานหน้าหมู่บ้าน"**. ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสำนักประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัดเชียงใหม่, ข้อมูล ณ วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2558.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2551.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), 2556.

พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2548.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. **มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2558.

ภิกษุอานันท์ พุทธธัมโม. **มหัศจรรย์พระครุบาเจ้าศรีวิชัย**. คำนิยม ศาสตราจารย์
เกียรติคุณ มณี พะยอมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์นันทพันธ์,
2554.

หนังสือพิมพ์เชียงใหม่นิวส์. **อบจ.ลำพูนจัดเต็ม”วิถีครุบา”ได้ผลเกินคาด “น้ำ
ไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก”**. ฉบับวันที่ 4 กันยายน 2559.

อาแว มะแส. “การส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบทด้วยการพัฒนาบน
ฐานชุมชน”. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ ในวันคล้าย
วันสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ประจำปี 2558 กลุ่มย่อย
“การพัฒนาสังคมบนฐานของชุมชน” (Community Based on Social
Development), คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม : สถาบันบัณฑิตพัฒน
บริหารศาสตร์, 2558.

บทสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูพุทธธรรมสุนทร, รองเจ้าคณะอำเภอลี่, 15 กรกฎาคม 2560.

สัมภาษณ์ พระโสภณกิตติธาดา, รองเจ้าคณะจังหวัดลำพูน, 12 กรกฎาคม 2560.

สัมภาษณ์ พระครูสิริสุตาทิมนต์, เจ้าคณะอำเภอทุ่งหัวช้าง, 14 กรกฎาคม
2560.

สัมภาษณ์ นางบุญเนื่อง เตชะอุบ, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, 24 สิงหาคม 2562.

สัมภาษณ์ นางเมฆขลา ชมพุกาวิน, หลานสาวครูบาศรีวิชัย, 24 สิงหาคม 2562.

สัมภาษณ์ พระครูสุนทรอรธการ, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทพนาหนาม, 20
สิงหาคม 2562.

สัมภาษณ์ พระสงกรานต์ ปัญญาชิโร, ผู้อำนวยการโรงเรียนปริยัติธรรมพระชัย
ยะวงศาพัฒนา, 20 สิงหาคม 2562.

อารยธรรมวิถี ๔ ครุบา : แนวคิดและกระบวนการพัฒนาสังคมในจังหวัดลำพูน

สัมภาษณ์ พระพุทธบาทพิทักษ์, เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทตากผ้า, 20 สิงหาคม
2562.